

Львівський національний університет імені Івана Франка

Біологічний факультет

Кафедра фізіології людини і тварин

КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСЕРСЬКА) РОБОТА

на тему: «Особливості освітнього процесу в умовах воєнного часу»

Виконала:

студентка II курсу, групи БЛОМ-21з
спеціальності 014.05 – Середня освіта
(Біологія та здоров'я людини)
Семенюк Соломія Степанівна

Керівник: професор кафедри
фізіології людини і тварин
доктор біол. наук, професор,
Іскра Р. Я.

Рецензент: зав. каф. нормальної
та патологічної фізіології імені
С.В. Стояновського ЛНУВМіБТ
Ковальчук І. І.

Львів 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД	7
1.1. Поняття воєнного часу та його вплив на суспільство	7
1.2. Освітній процес в контексті воєнного конфлікту	11
1.3. Перспективи вивчення особливостей освітнього процесу під час війни	15
Висновки до I розділу	19
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	21
2.1. Аналіз освітніх систем під час попередніх війн або конфліктів в Україні	21
2.2. Вивчення досвіду інших країн у забезпеченні освіти в умовах війни	27
2.3. Особливості освітнього процесу в Україні під час сучасного військового конфлікту	32
2.4. Вплив воєнного часу на різні рівні освіти	36
Висновки до II розділу	42
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	45
3.1. Гуманітарна допомога та підтримка освітніх закладів	45
3.2. Використання інноваційних технологій для забезпечення дистанційного навчання	49
Висновки до III розділу	55
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Магістерська робота присвячена дослідженню особливостей організації освітнього процесу в Україні в умовах сучасного військового конфлікту та розробці рекомендацій щодо його вдосконалення.

У роботі здійснено аналіз основних викликів, з якими стикаються учасники освітнього процесу під час війни. Зокрема, розглянуто проблеми міграції учнів і педагогів, руйнування освітньої інфраструктури, складнощі доступу до дистанційного навчання, а також психологічні аспекти впливу війни на учнів та педагогів. Вивчено міжнародний досвід організації освіти під час конфліктів, зокрема в Сирії, Руанді та Афганістані, з акцентом на адаптацію навчальних програм, впровадження психологічної підтримки та мобільних освітніх платформ.

Освітній процес завжди був основою для розвитку суспільства, забезпечення його стабільності та прогресу. В умовах воєнного часу в Україні система освіти стикається з безпрецедентними викликами, які потребують швидких та ефективних рішень. Адаптація освітнього процесу до умов війни є не лише вимогою часу, а й нагальною потребою для збереження якості освіти, забезпечення доступу до знань та створення безпечного середовища для учнів і студентів. Дослідження особливостей освітнього процесу в умовах воєнного часу є важливим для виявлення проблем і пошуку шляхів їх вирішення.

Військова агресія проти України вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема й на освіту. У таких умовах виникла необхідність оперативно адаптувати освітній процес до реалій воєнного часу: забезпечити дистанційне навчання, психологічну підтримку учасників освітнього процесу та створення умов для безпеки. Це дослідження є актуальним, оскільки воно дозволяє визначити ключові аспекти організації навчання під час війни, розробити рекомендації для покращення процесу та сприяти збереженню освітніх стандартів.

Освітній процес в умовах воєнного часу стикається з низкою проблем, серед яких ключовими є: порушення безпеки під час навчання, вимушена міграція учнів і вчителів, складнощі з доступом до технічних засобів і якісного інтернету, а також психологічний стрес усіх учасників освітнього процесу. Виникають питання щодо ефективності дистанційного навчання, організації освітніх просторів у тимчасових притулках та необхідності впровадження нових методик викладання, що враховують кризові обставини. Дослідження цих аспектів є необхідним для створення адаптованих моделей освіти в умовах сучасних викликів.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз особливостей освітнього процесу в умовах воєнного часу в Україні та розробка рекомендацій для забезпечення його ефективності.

Завдання

1. Проаналізувати вплив воєнного стану на організацію освітнього процесу в Україні.
2. Визначити основні виклики, з якими стикаються учасники освітнього процесу в умовах війни.
3. Дослідити ефективність впроваджених заходів, зокрема дистанційного навчання та заходів безпеки.
4. Запропонувати рекомендації для подальшої адаптації освіти до умов воєнного часу.

Об'єкт дослідження. Освітній процес в умовах воєнного часу в Україні.

Предмет дослідження. Особливості організації та адаптації освітнього процесу в умовах воєнного часу.

У роботі використано теоретичний аналіз, порівняльний аналіз, емпіричні методи (анкетування, інтерв'ю, опитування) та системний підхід.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до дослідження особливостей освітнього процесу в умовах воєнного часу в

Україні. У роботі вперше здійснено аналіз ефективності заходів безпеки та адаптаційних механізмів, які впроваджуються в умовах війни, та розроблено рекомендації для подальшого вдосконалення освітньої діяльності.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для розробки програм підвищення кваліфікації вчителів, створення методичних рекомендацій для дистанційного навчання, організації психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Запропоновані рекомендації можуть сприяти удосконаленню організації освіти у кризових ситуаціях, а також забезпеченню безперервності навчання у складних умовах.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглянуто теоретичні основи теми, другий присвячений аналізу освітнього процесу в умовах війни, а третій містить стратегії подолання проблем та рекомендації. Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки, включаючи 10 таблиць. Список джерел містить 47 позицій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: воєнний стан, освітній процес, дистанційне навчання, психологічна підтримка, інноваційні технології, гуманітарна допомога.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

1.1. Поняття воєнного часу та його вплив на суспільство

Воєнний час – це надзвичайний період у житті держави, який настає в умовах збройної агресії чи інших видів воєнного конфлікту. Цей термін має багатовимірний характер, охоплюючи як юридичний, так і соціальний аспекти. На законодавчому рівні воєнний час визначається через поняття "воєнний стан", що регулюється Законом України "Про правовий режим воєнного стану". Воєнний стан передбачає особливий режим функціонування державних інституцій, зокрема обмеження громадянських прав, посилення контролю над ресурсами та мобілізацію сил для забезпечення обороноздатності країни [14].

Історія поняття "воєнний час" має глибоке коріння і пов'язана з розвитком суспільства, державності та правових систем. Воєнний час як період активних бойових дій і загрози національній безпеці завжди потребував особливого підходу до управління державою, мобілізації ресурсів та регулювання соціальних відносин.

Перше осмислення воєнного часу як окремого періоду в житті суспільства з'явилося ще у стародавніх державах. Наприклад, у Стародавньому Римі в часи війни вводився особливий правовий режим, коли вся влада передавалася диктатору, що мав повноваження приймати надзвичайні рішення для захисту держави. Ця практика відображала розуміння необхідності концентрації влади і ресурсів у кризовий період.

У середньовічній Європі поняття воєнного часу почало набувати більш системного характеру, зокрема, у формі військових обов'язків феодалів, спеціального законодавства для військових кампаній та регулювання відносин між владою і населенням у період війни. Воєнний час тоді розглядався не лише як військовий конфлікт, але і як загальний стан мобілізації суспільства, який включав як бойові дії, так і підготовку до них.

У новий час із розвитком національних держав поняття воєнного часу отримало юридичне закріплення. У Франції після Великої французької революції (1789–1799 рр.) було вперше введено поняття "стан облоги", що стало прообразом воєнного часу в сучасному розумінні. Під час Наполеонівських воєн держави почали регулювати дії не лише армій, але й цивільного населення, адаптуючи суспільні механізми до потреб війни.

У ХІХ столітті розвиток права і технологій війни призвів до того, що воєнний час почав чітко відокремлюватися від мирного періоду. Держави створювали нормативно-правові акти, які регулювали діяльність органів влади, військових і цивільного населення під час війни. Зокрема, у багатьох європейських країнах вводилися законодавчі акти, які визначали права і обов'язки громадян у період воєнного часу, наприклад, військову службу, обмеження свободи пересування і свободи слова.

У ХХ столітті поняття воєнного часу значно розширилося через глобальні військові конфлікти. Перша і Друга світові війни стали прикладом тотальної мобілізації суспільств, коли воєнний час вплинув на всі сфери життя: економіку, соціальні відносини, культуру та навіть ідеологію. Наприклад, у багатьох країнах було введено систему карткового постачання, посилено цензуру, націоналізовано ключові галузі промисловості. Такі заходи стали частиною механізмів управління суспільством у воєнний час.

В Україні поняття воєнного часу активно застосовується у зв'язку із сучасними викликами, зокрема збройною агресією проти країни. Законодавчо воєнний час не має окремого визначення, але його характерні риси відображені в нормативних актах, таких як Закон України "Про правовий режим воєнного стану". Зокрема, йдеться про тимчасове обмеження прав і свобод громадян, мобілізацію ресурсів, посилення контролю над стратегічними об'єктами, забезпечення безпеки населення [14].

Науковці трактують воєнний час як період, коли суспільство стикається з масштабними викликами, які впливають на всі сфери життя. Алексєєва С.В. підкреслює, що воєнний час змінює пріоритети держави, зосереджуючи увагу на забезпеченні безпеки населення, підтримці критичних інфраструктур і адаптації соціальних інститутів, таких як освіта, до нових реалій [2]. На думку Вергонос М., цей період супроводжується не лише прямими загрозами фізичній безпеці, а й значним впливом на психосоціальний стан громадян, що потребує активного втручання з боку держави для стабілізації ситуації [4].

Закарян С.В. наголошує, що у воєнний час держава мобілізує всі свої ресурси для захисту територіальної цілісності, що суттєво змінює функціонування економіки, освіти та соціальних відносин. Особливу роль у цей період відіграють кризові механізми управління, які забезпечують оперативність прийняття рішень та ефективність їх реалізації [15]. Данішевський Я. також підкреслює, що воєнний час – це не лише період активізації військових дій, але й час для трансформаційних процесів у суспільстві, які впливають на всі аспекти життя, зокрема й на функціонування освітньої системи [8].

У сфері освіти воєнний час став каталізатором змін, які в звичайних умовах могли б тривати десятиліттями. Зокрема, відбувається значна цифровізація освітнього процесу, адаптація навчальних програм до дистанційної форми навчання та запровадження механізмів психологічної підтримки для учнів і педагогів. Ці зміни є прямим наслідком викликів, які створює воєнний час, та мають довгострокові наслідки для розвитку освіти.

Таблиця 1.1. – Трагування поняття «воєнний час»

Джерело	Трагування
Алексєєва С.В.	Воєнний час визначається як період, коли держава стикається з активними бойовими діями, які впливають на всі сфери життя, зокрема й освітню [2].

Джерело	Трактування
Верголос М.	Це період, який вимагає надзвичайних заходів для забезпечення безпеки населення, функціонування критичних інфраструктур і адаптації соціальних інститутів [4].
Закон України "Про правовий режим воєнного стану"	Воєнний час у законодавчому контексті регулюється положеннями про введення воєнного стану, що передбачає обмеження громадянських прав і посилення контролю [14].
Закарян С.В.	Період, коли держава змушена мобілізувати всі свої ресурси для захисту територіальної цілісності, що суттєво впливає на економіку, освіту та соціальні відносини [15].
Данішевський Я.	Термін, що характеризується активізацією кризових процесів у суспільстві та потребою у швидких адаптивних рішеннях [8].

Окремо доцільно розглянути вплив воєнного стану на людину.

Спочатку варто відзначити, що психологічний стан людей зазнає великого навантаження під час воєнного стану. Нестабільність, страх, тривога – це почуття, які переповнюють багатьох. Навіть ті, хто не безпосередньо втягнуті у бойові дії, відчувають напругу та страх через загрозу, яка стоїть перед ними і їхніми близькими.

Також важко переоцінити соціальні наслідки воєнного стану. Він руйнує звичний соціальний порядок, призводить до переселення населення, розриває родини та спричиняє загибель безлічі невинних життів. Люди втрачають свої домівки, роботи, навчання – весь світ, який їм був знайомий.

Звичайно, воєнний стан також має економічні наслідки. Він призводить до знищення інфраструктури, зменшення виробництва, збоїв у постачанні продуктів та послуг. Люди втрачають роботи, зарплати, можливості для забезпечення себе та своїх сімей.

Нарешті, воєнний стан часто супроводжується порушенням прав людини та загостренням соціальних конфліктів. Люди стають жертвами насильства, тортури, беззаконня. Їхня свобода обмежується, а життя стає небезпечним і непередбачуваним.

В цілому, воєнний стан має величезний вплив на життя людей, поглиблюючи їхні страждання та перешкоджаючи їхньому розвитку і благополуччю.

Підсумовуючи зазначене вище, зауважимо, що запровадження воєнного стану не є чимось унікальним для сучасного світу. Втім, враховуючи, специфічність умови гібридної війни, яку змушена вести Україна, такі категорії, як «стан війн», «воєнний час», потребують додаткової конкретизації, що неможливо без урахування світового правового досвіду та імплементації його до національного законодавства.

1.2. Освітній процес в контексті воєнного конфлікту

Освітній процес в умовах воєнного конфлікту в Україні зазнав кардинальних змін, що стали наслідком значного впливу воєнних дій на всі аспекти життя суспільства. Війна порушила звичний хід освітньої діяльності, змусивши педагогів, учнів та студентів адаптуватися до нових реалій, які потребують нестандартних підходів до навчання. Ця ситуація викликала потребу в аналізі не лише поточних викликів, а й перспектив розвитку освіти в умовах кризових обставин.

Значний вплив на освітній процес спричинила вимушена масова міграція населення, що створила додаткові труднощі для учнів, які опинилися в нових соціальних і культурних середовищах. Головка Т.М. зазначає, що у багатьох випадках відсутність належної інтеграції таких учнів у навчальні заклади погіршує їхні освітні досягнення, а також посилює психологічну напругу, що є наслідком травматичного досвіду [6]. Переміщення педагогів також створює виклики для організації освітнього процесу, оскільки в нових регіонах потрібно терміново вирішувати кадрові проблеми.

Одним із основних інструментів підтримки безперервності навчання стала дистанційна освіта. Дослідники наголошують, що саме цифровізація

освітнього процесу дозволила частково зберегти доступ до освіти для багатьох учнів, які перебувають у зонах активних бойових дій або були змушені переїхати. Алексєєва С.В. підкреслює, що дистанційне навчання стало необхідним механізмом в умовах війни, однак водночас виявило низку проблем, таких як нерівний доступ до якісного інтернету, відсутність необхідної техніки у частини учнів та недостатня підготовка педагогів до роботи в онлайн-середовищі [2].

Однією з найбільших проблем, що виникла в умовах війни, є забезпечення безпеки учасників освітнього процесу. Багато навчальних закладів були пошкоджені або зруйновані внаслідок обстрілів, а частина з них використовується як притулки для внутрішньо переміщених осіб. У зв'язку з цим виникає питання організації навчального процесу в альтернативних умовах, таких як тимчасові освітні простори або укриття, що забезпечують безпеку учнів і педагогів [1]. Зважаючи на це, важливим є створення інфраструктури, яка відповідає сучасним викликам.

Психологічний стан учнів і викладачів у таких умовах також залишається одним із найскладніших аспектів. Як зауважує Верголюс М., тривога, стрес, страх за власне життя і життя близьких негативно впливають на ефективність навчання, сприйняття інформації та здатність до адаптації [4]. Ці фактори створюють необхідність упровадження програм психологічної підтримки, які б дозволили зменшити наслідки війни для психічного здоров'я учасників освітнього процесу.

Нормативно-правова база також відіграє важливу роль у функціонуванні освіти в умовах війни. Документи, такі як "Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти," надають чіткі вказівки щодо організації освітнього процесу в кризових умовах [1]. Проте, як зазначає Закарян С.В., існує потреба у постійному оновленні нормативних актів відповідно до динамічних змін ситуації, зокрема з урахуванням нових викликів, які постають перед освітою [15].

Варто зазначити, що на 18-й день війни (14 березня) у більшості регіонів після вимушених канікул було відновлено навчальний процес. У зв'язку з тим, що в окремих регіонах України існує реальна загроза життю та здоров'ю мирного населення, а в більшості областей кілька разів на добу можливе оголошення повітряної тривоги, МОН рекомендувало організувати роботу навчальні заклади гнучко залежно від конкретної безпекової ситуації, а саме:

- тимчасове призупинення навчального процесу (виконання працівниками закладів освіти заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією);

- організація навчального процесу за дистанційною формою навчання (за погодженням з військово-цивільною адміністрацією);

- застосування змішаної форми навчання.

Загальні питання організації освітнього процесу в закладах освіти регулюються листом МОН «Про організацію освітнього процесу в умовах воєнних дій» від 03.06.2022 № 1/3371-22 .

Організаційні перетворення торкнулися всіх сегментів системи освіти України – від дошкільної до вищої, що стало серйозним викликом. Проте керівники освіти зробили все можливе для стабілізації навчального процесу, завершення 2021/2022 навчального року , організація вступної кампанії та забезпечення успішного початку нового навчального року. Разом з цим, не всі навчальні заклади змогли продовжити навчання, що пов'язано з рядом негативних факторів: руйнування та пошкодження приміщень, окупація, активні бойові дії, ракетні обстріли, переорієнтація навчальних закладів на пункти соціально-гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщені особи тощо.

Військова агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., стала викликом самому існуванню нашої держави, її суверенітету та соборності. Суттєвими викликами для сфери освіти є:

1. Загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини.
2. Масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально- виробничих баз практики.
3. Вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу.
4. Загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським школярам та студентам, порушення безперервності освітнього процесу.
5. Втрата управлінського освітнього контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних військових дій. Насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання.
6. Зменшення видатків державного та місцевих бюджетів на освіту.
7. Забезпечення розвитку приватної освіти на рівнях дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти.

Цифрова трансформація освітнього процесу стала не лише викликом, але й можливістю для його розвитку. Жумбей М. та Савчук Н. наголошують на важливості впровадження інноваційних цифрових інструментів для покращення доступу до знань у складних умовах. Це включає використання платформ дистанційного навчання, мобільних додатків та інших цифрових засобів, які дозволяють забезпечити якісний навчальний процес [13].

Окрему увагу слід приділити питанням підготовки педагогічного персоналу. Як зауважує Данішевський Я., педагоги часто не мають достатньої технічної підготовки для роботи з новітніми технологіями, що є значним бар'єром у процесі переходу до цифрового навчання [8]. Тому

важливо організовувати тренінги та курси підвищення кваліфікації для викладачів, спрямовані на їхню адаптацію до умов воєнного часу.

Таким чином, освітній процес в умовах воєнного конфлікту в Україні є багатограним явищем, що потребує комплексного підходу до його аналізу та вдосконалення. Виклики, які постають перед освітою, вимагають швидких і гнучких рішень, спрямованих на забезпечення безпеки, доступності та якості навчання. Водночас ці обставини відкривають можливості для модернізації та впровадження нових підходів, які можуть стати основою для подальшого розвитку освітньої системи в Україні.

1.3. Перспективи вивчення особливостей освітнього процесу під час війни

Під час воєнного конфлікту освітній процес переживає значні зміни і виклики. Розуміння цих особливостей може мати велике значення для подальшого вдосконалення системи освіти та забезпечення навчання навіть у важких умовах. Давайте розглянемо це докладніше.

Табл 1.1. Перспективи вивчення особливостей освітнього процесу під час війни

Перспектива вивчення	Опис
Вплив війни на учнів та студентів	Дослідження впливу військового конфлікту на психологічний та соціальний стан учнів та студентів, їхню здатність до навчання та розвитку.
Вплив війни на освітні заклади	Аналіз руйнування інфраструктури навчальних закладів, втрати обладнання та матеріалів, а також зміни в організації та функціонуванні шкіл, коледжів та університетів.
Ефективність програм реабілітації	Оцінка ефективності програм та ініціатив з психосоціальної підтримки та реабілітації для учнів та студентів, які зазнали травматичних подій під час війни.
Роль освіти у відновленні суспільства	Дослідження ролі освіти у післякризовому відновленні та зміцненні суспільства після війни, включаючи її вплив на економічний та соціальний розвиток.

По-перше, війна часто призводить до руйнування і знищення освітніх інфраструктурних об'єктів, таких як школи, університети та бібліотеки. Це ставить під загрозу доступ до освіти для десятків, сотень та навіть тисяч людей, особливо в уражених конфліктом областях. Реконструкція і відновлення таких установ стає одним із пріоритетів в ситуаціях післяконфліктного відновлення.

По-друге, воєнний конфлікт може призвести до евакуації населення, у тому числі й учнів та студентів, з їхніх місць проживання. Воно може створити труднощі у забезпеченні неперервного навчання та доступу до освіти. Важливо враховувати ці аспекти при розробці планів евакуації та надання допомоги в цій ситуації.

По-третє, сама психологічна обстановка в умовах війни може впливати на навчальний процес. Стрес, тривога та постійний страх можуть ускладнювати зосередження учнів та сприйняття інформації. Тому важливо забезпечити психологічну підтримку для учнів та педагогічних працівників у таких умовах.

По-четверте, війна може призвести до мобілізації деяких членів освітнього персоналу для виконання військових обов'язків. Це може призвести до втрати кваліфікованих кадрів та перерв у навчанні. Необхідно розробляти стратегії збереження та розподілу персоналу для забезпечення неперервного функціонування освітніх установ.

Однією з основних перспектив є подальший розвиток дистанційного навчання. Алексєєва С.В. наголошує на тому, що війна стала каталізатором цифрової трансформації освітнього процесу. Використання онлайн-ресурсів і цифрових платформ дозволяє забезпечити навчання навіть у найскладніших умовах [2]. У майбутньому це може сприяти створенню універсальних цифрових рішень, які стануть основою для підтримки освітнього процесу не лише під час криз, а й у звичайних умовах.

Іншим важливим напрямом є інтеграція психологічної підтримки у структуру освітнього процесу. Як зазначає Верголюс М., впровадження програм психологічного супроводу є ключовим фактором для зменшення впливу стресових ситуацій на учнів і педагогів [4]. Надання такої підтримки може стати одним із основних елементів освітньої політики в умовах війни та після її завершення, оскільки допоможе зберегти психічне здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

У майбутньому значну увагу слід приділити питанням підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Як зауважує Данішевський Я., підготовка вчителів до роботи в умовах дистанційного навчання та використання інноваційних технологій є важливим завданням для забезпечення якості освіти [8]. Впровадження спеціалізованих тренінгів і програм навчання дозволить педагогам ефективніше адаптуватися до нових викликів та покращити свої навички.

Перспективи також включають посилення нормативно-правового регулювання освітнього процесу. Законодавство має бути адаптованим до умов кризових ситуацій, зокрема передбачати чіткі рекомендації щодо організації навчання у випадках надзвичайних обставин. Закон України "Про освіту" вже надає загальні рамки для функціонування освітньої системи, але потребує доповнення з урахуванням реалій воєнного часу [14].

Цифрова трансформація освіти відкриває можливості для впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект, адаптивне навчання та використання віртуальної реальності. Жумбей М. та Савчук Н. підкреслюють, що ці технології можуть стати основою для створення індивідуальних навчальних програм, які враховують потреби кожного учня [13]. Такі підходи не лише підвищують ефективність навчання, але й забезпечать більшу доступність освіти для учнів із різними можливостями.

Особливу роль у перспективі відіграватиме міжнародна співпраця. Як зауважує Закарян С.В., інтеграція української системи освіти у

європейський простір сприятиме запозиченню передового досвіду і створенню спільних платформ для розвитку освіти в умовах криз [15]. Міжнародні організації та донори можуть забезпечити підтримку у вигляді фінансування, технічної допомоги та обміну досвідом, що дозволить розвивати освітню систему на новому рівні.

Окремо варто виділити перспективу створення інклюзивних освітніх просторів, які враховують потреби дітей із сімей, що постраждали від війни. Головка Т.М. наголошує, що такі простори повинні забезпечувати не лише доступ до знань, а й створювати атмосферу підтримки та взаєморозуміння [6]. У майбутньому це сприятиме формуванню більш стійкого суспільства, яке здатне долати наслідки кризових ситуацій.

Таким чином, дослідження особливостей освітнього процесу під час війни дозволяє визначити основні напрями його подальшого розвитку. Впровадження інноваційних підходів, посилення психологічної підтримки, підвищення кваліфікації педагогів та адаптація законодавства до нових умов стануть важливими етапами у створенні гнучкої, стійкої та якісної системи освіти. Всі ці аспекти створюють перспективи для забезпечення доступності освіти в будь-яких обставинах та її подальшого вдосконалення.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

У першому розділі дослідження було розглянуто основні аспекти поняття "воєнний час" та його впливу на суспільство, зокрема на освітній процес. Аналіз історичного розвитку поняття "воєнний час" показав, що це явище має багатовікову історію та значущість, оскільки завжди вимагало особливих підходів до організації суспільного життя та забезпечення функціонування державних інституцій. Поняття воєнного часу в сучасних умовах не лише зберігає своє значення, але й набуває нових аспектів у контексті глобальних та локальних криз.

Проведений аналіз показав, що воєнний час охоплює не тільки бойові дії, а й комплекс соціальних, економічних та правових змін, які мають вплив на всі сфери життя. В умовах воєнного часу держава змушена мобілізувати ресурси, посилювати контроль над стратегічними об'єктами та адаптувати законодавство для забезпечення безпеки. Зокрема, в Україні цей процес чітко регулюється нормативно-правовими актами, такими як Закон України "Про правовий режим воєнного стану", який визначає особливості функціонування держави та суспільства у кризовий період.

Аналіз впливу воєнного часу на суспільство дозволив виокремити ключові аспекти, які стосуються соціальних змін, зокрема адаптації освітнього процесу до умов кризи. Воєнний час став каталізатором для трансформації багатьох сфер, таких як цифровізація освіти, впровадження психологічної підтримки для учасників навчального процесу та оновлення методів викладання.

Важливим є висновок про те, що поняття воєнного часу має багатопланову структуру, яка включає правові, соціальні та історичні аспекти. Зокрема, науковці трактують цей період як час викликів та можливостей, коли суспільство не лише стикається з кризою, а й отримує поштовх до впровадження нових механізмів адаптації та розвитку.

Таким чином, перший розділ закладає теоретичну основу для подальшого дослідження особливостей освітнього процесу в умовах воєнного часу. Він демонструє важливість комплексного підходу до вивчення цього явища та його впливу на соціальні інститути, зокрема на систему освіти.

РОЗДІЛ 2.

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз освітніх систем під час попередніх війн або конфліктів в Україні

Починаючи з 2014 року, освітня система України пережила значні зміни через військовий конфлікт на сході країни. Однією з головних задач стало збереження доступу до якісної освіти для дітей, які опинилися у зоні бойових дій або були змушені залишити свої домівки. У відповідь на ці виклики було розроблено низку освітніх програм та ініціатив, що спрямовані на забезпечення безперервності навчання, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в освітнє середовище та використання сучасних технологій.

Одна з ключових ініціатив, започаткована в цей період, — «Всеукраїнська школа онлайн». Ця програма була створена для забезпечення рівного доступу до знань учнів у різних регіонах, особливо в зонах конфлікту. Формат передбачав запис відеоуроків з основних предметів, які стали доступними на телевізійних каналах та онлайн-платформах. Такий підхід дозволив дітям, навіть за умов відсутності доступу до шкіл, продовжувати навчання. Важливою перевагою програми стало те, що вона враховувала потреби учнів різного віку, забезпечуючи уроки для учнів від початкової до старшої школи.

Всеукраїнська школа онлайн — це платформа для дистанційного та змішаного навчання учнів 5-11 класів та методичної підтримки вчителів.

Мета Всеукраїнської школи онлайн — забезпечити кожному українському учневі та вчителю рівний, вільний і безоплатний доступ до якісного навчального контенту.

Платформа містить відеоуроки, тести та матеріали для самостійної роботи з 18 основних предметів: українська література, українська мова,

біологія, біологія та екологія, географія, всесвітня історія, історія України, математика, алгебра, алгебра і початки аналізу, геометрія, мистецтво, основи правознавства, природознавство, фізика, хімія, англійська мова та зарубіжна література.

Діти зможуть користуватися платформою як для навчання під час карантину, так і для ознайомлення з темою, яку пропустили у школі через хворобу або з інших причин. Для вчителів розроблені рекомендації для проведення змішаного та дистанційного навчання за допомогою навчальних матеріалів платформи.

Увесь навчальний контент відповідає чинним державним освітнім програмам, а його якість перевірена Українським інститутом розвитку освіти. Перелік та тематику курсів запропоновано Міністерством освіти і науки України.

Платформу створено Громадською спілкою «Освіторія» на замовлення Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства освіти і науки України та державної установи «Український інститут розвитку освіти», за підтримки Швейцарії в межах Швейцарсько-українського проєкту DECIDE, який виконується Консорціумом ГО DOCCU та PH Zurich.

Таблиця 2.1. – Особливості проєкту «Всеукраїнська школа онлайн»

Аспект	Опис
Мета програми	Забезпечення рівного доступу до якісної освіти для учнів у різних регіонах України, особливо для дітей, які перебувають у зоні конфлікту, на тимчасово окупованих територіях або мають обмежений доступ до очного навчання.
Завдання програми	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення відеоуроків з основних навчальних предметів для всіх класів. 2. Організація доступу до освітніх матеріалів через телевізійні канали, онлайн-платформи та мобільні додатки. 3. Адаптація освітнього контенту до потреб учнів із різними рівнями підготовки. 4. Підтримка безперервного навчання у надзвичайних умовах.
Переваги програми	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доступність для учнів у будь-якому регіоні, включно з тимчасово окупованими територіями. 2. Універсальний формат уроків, який дозволяє навчатися в індивідуальному темпі.

Аспект	Опис
	3. Використання сучасних технологій для поширення знань. 4. Можливість переглядати уроки у зручний час.
Недоліки програми	1. Обмежена інтерактивність та відсутність живого спілкування з викладачем. 2. Не всі учні мають доступ до якісного інтернету чи сучасних пристроїв. 3. Відсутність адаптації матеріалів для учнів з особливими освітніми потребами. 4. Недостатня мотивація учнів до самостійного навчання.

Додатково були створені ініціативи для психологічної підтримки учнів і педагогів. Програма «Безпечна школа» спрямована на забезпечення безпечного середовища у навчальних закладах, зокрема шляхом розробки рекомендацій щодо дій у разі надзвичайних ситуацій, навчання першій допомозі та впровадження курсів психологічної підтримки. Особливий акцент зроблено на створенні дружнього середовища для дітей із зони конфлікту та внутрішньо переміщених осіб.

Ця програма була ініційована Фондом Східна Європа (ФСЕ) з метою підтримки освітньої системи в Україні шляхом оснащення базових укриттів основним обладнанням у школах для забезпечення комфортних та належних умов для безперервного перебування дітей, працівників школи та інших членів громади.

Ця мета буде досягнута шляхом реалізації конкретних завдань:

1. **Завдання «Безпека».** Забезпечення фізичної безпеки дітей, вчителів та членів громади у відібраних навчальних закладах шляхом оснащення та ремонту укриттів відповідно до вимог ДСНС.

2. **Завдання «Психологічна підтримка».** Надання психологічної підтримки дітям, які перебувають у укриттях, шляхом забезпечення вчителів спеціалізованими психологічними та методологічними інструментами.

Завдання «Безпека»

У межах завдання «Безпека» ФСЕ, тісно співпрацюючи з МОН, ДСНС і партнерами, обрали 26 шкіл в областях України, де безпекова ситуація

дозволила розпочати офлайн-навчання, проте все ще існує значна ймовірність бомбардувань (Вінниця, Хмельницький, Одеса, Київ, Чернігів, Суми). У процесі відбору ми враховували такі критерії: місткість укриття, кількість дітей, які потребують укриття, та можливість відтворити досвід у інших будівлях/регіонах України.

Таблиця 2.2. - Особливості проєкту «Безпечна школа»

Аспект	Опис
Мета програми	Створення безпечного освітнього середовища для дітей і педагогів у навчальних закладах.
Завдання програми	1. Розробка інструкцій для дій у разі надзвичайних ситуацій. 2. Навчання учнів та вчителів основам першої допомоги. 3. Організація тренінгів із психологічної безпеки. 4. Встановлення сучасних систем безпеки в школах.
Переваги програми	1. Забезпечення фізичної та психологічної безпеки учнів. 2. Навчання практичним навичкам, корисним у надзвичайних ситуаціях. 3. Підвищення рівня обізнаності учнів та педагогів щодо безпеки. 4. Зменшення рівня тривожності серед учасників освітнього процесу.
Недоліки програми	1. Високі витрати на впровадження сучасних систем безпеки. 2. Обмежена кількість ресурсів для організації регулярних тренінгів. 3. Нерівномірність реалізації програми в різних регіонах.

Для інтеграції ВПО до нових навчальних закладів була створена програма «Школа для всіх». Її основна мета – допомога учням у соціалізації, подоланні психологічних труднощів та адаптації до нового середовища. У рамках цієї програми вчителі отримували методичну підтримку, а також доступ до курсів підвищення кваліфікації, де вивчали підходи до роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід.

Таблиця 2.3. - Особливості проєкту «Школа для всіх»

Аспект	Опис
Мета програми	Допомога дітям із числа внутрішньо переміщених осіб у соціалізації, подоланні психологічних труднощів та адаптації до нового середовища.
Завдання програми	1. Організація інтеграційних заходів для ВПО у школах. 2. Надання психологічної підтримки для дітей та їхніх батьків. 3. Розробка методичних рекомендацій для вчителів щодо роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід. 4. Підвищення кваліфікації педагогів.

Аспект	Опис
Переваги програми	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення дружнього середовища для дітей із ВПО. 2. Налагодження психологічної підтримки. 3. Залучення батьків до освітнього процесу. 4. Адаптація навчальних програм до індивідуальних потреб учнів.
Недоліки програми	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обмежений доступ до ресурсів для організації інтеграційних заходів у віддалених школах. 2. Недостатня кількість фахівців для надання психологічної допомоги. 3. Високий рівень психологічного напруження в педагогічному колективі.

Значний акцент зроблено на впровадженні цифрових технологій у навчальний процес. Програма «Нові можливості для освіти» передбачала створення електронних ресурсів для навчання, таких як електронні підручники, інтерактивні завдання та платформи для дистанційного навчання.

Основна мета програми — надати дітям якісну освіту, враховуючи безпеку під час офлайн-навчання. У співпраці з компанією Palantir уряд та Міністерство освіти і науки України визначають безпечні школи, де будуть створені укриття для повернення дітей за парти. На будівництво укриттів у прифронтових регіонах уряд виділив 7,5 мільярда гривень.

Програма є інклюзивною та гнучкою. Вона враховує потреби дітей-переселенців, тих, хто виїхав за кордон, а також дітей, що залишилися на тимчасово окупованих територіях.

Для забезпечення доступу до освіти дітей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, було розроблено програму дистанційного навчання, яка дозволяла учням отримувати знання через онлайн-платформи та зараховувати результати навчання до офіційних освітніх документів. Така ініціатива стала особливо актуальною з початком повномасштабної війни у 2022 році, коли багато дітей опинилися поза межами України, але змогли продовжувати навчання за українськими програмами.

Порівнюючи ці програми, можна відзначити їхню спрямованість на різні аспекти проблем. «Всеукраїнська школа онлайн» акцентує увагу на

доступності знань, тоді як «Безпечна школа» і «Школа для всіх» більше зосереджені на підтримці психологічного стану учнів та їх соціалізації. Програма «Нові можливості для освіти» і дистанційне навчання вирішують проблему технологічного доступу та інтеграції сучасних методів у навчальний процес.

Ці ініціативи демонструють прагнення української освітньої системи адаптуватися до умов війни та забезпечити рівні можливості для учнів навіть у найскладніших умовах. Вони закладають основи для подальшої трансформації освіти, яка буде здатна швидко реагувати на виклики, пов'язані з кризовими ситуаціями.

Крім того, війна призвела до переміщення населення, що також вплинуло на освітній процес. Багато сімей були змушені залишити свої домівки та міста через загрозу насильства, що створило серйозні виклики для навчання дітей та молоді, які потрапили в нові умови та навчальні заклади.

Освітні програми також зазнали змін внаслідок війни. У зоні конфлікту навчальні програми можуть бути адаптовані для відповіді на потреби суспільства та вимоги безпеки. Крім того, можуть бути впроваджені спеціальні програми психологічної підтримки для учнів, які зазнали стресу внаслідок воєнних подій. Війна на території Луганської та Донецької областях має серйозний вплив на освітню систему України, створюючи складні виклики для навчання та розвитку дітей та молоді в умовах військового конфлікту.

Загалом, попередні війни та конфлікти в Україні мали серйозний вплив на освітні системи країни, призводячи до руйнування інфраструктури, зниження рівня освіти та обмеження доступу до навчання для багатьох громадян. Після кожного з цих конфліктів українська освітня система зазнавала періодів відновлення та реформ, спрямованих на відновлення та підвищення якості освіти у країні.

2.2. Вивчення досвіду інших країн у забезпеченні освіти в умовах війни

Під час громадянської війни в Сирії, яка розпочалася у 2011 році, освітня система зазнала суттєвих втрат через руйнування шкіл, переміщення населення та брак ресурсів. Одним із головних підходів до вирішення цих проблем стала програма дистанційного навчання, підтримана ЮНІСЕФ. Зокрема, були створені мобільні навчальні групи, які надавали освітні послуги дітям, які не мали доступу до шкіл. Ця ініціатива дозволила охопити значну частину учнів, забезпечивши їм базову освіту. Крім того, у сусідніх країнах, куди переїхали біженці, були організовані навчальні центри, де діти отримували навчання рідною мовою за адаптованими програмами [2].

В Іраку під час тривалих конфліктів були запроваджені спеціальні інтеграційні програми для дітей, які повернулися до звільнених територій після військових дій. Основна мета цих програм полягала у відновленні навчального процесу та інтеграції дітей, які втратили доступ до освіти протягом тривалого часу. Крім традиційного навчання, ці програми включали психологічну підтримку для учнів, що пережили травматичний досвід. Також активно використовувалися мобільні школи та тимчасові навчальні приміщення, які дозволяли забезпечити базовий рівень освіти у віддалених районах [5].

У Руанді після геноциду 1994 року освіта стала важливим інструментом для відновлення суспільства. Основна увага була зосереджена на програмах примирення та інтеграції, які впроваджувалися в школах. У навчальні програми було включено уроки миробудування, де учнів навчали принципів толерантності, спільної відповідальності та відновлення соціального порядку. Особлива увага приділялася підготовці вчителів, які проходили спеціалізовані курси для роботи в умовах постконфліктного середовища. Важливим кроком стало створення освітніх центрів для дітей,

які втратили батьків, що забезпечувало їм доступ до базової та середньої освіти [8].

Досвід Афганістану під час тривалого військового конфлікту показав важливість залучення міжнародних організацій до забезпечення освітнього процесу. Зокрема, міжнародні донори та громадські організації фінансували будівництво шкіл, забезпечували навчальні матеріали та проводили тренінги для вчителів. Важливою особливістю афганського досвіду стало створення «домашніх класів», які організовувалися в приватних будинках, що забезпечувало безпечне навчальне середовище для дітей у зонах активних бойових дій. Ці ініціативи були спрямовані не лише на збереження доступу до знань, але й на залучення дівчат до навчання, що стало важливим етапом у боротьбі за гендерну рівність [3].

У колишній Югославії під час збройних конфліктів 1990-х років освіта також відіграла важливу роль у стабілізації суспільства. Було організовано програми, спрямовані на підтримку дітей-біженців, які втратили доступ до навчальних закладів. Зокрема, створювалися транзитні школи, які працювали у таборах для переселенців. Такі заклади надавали дітям не лише освіту, але й психологічну підтримку. У навчальні програми включали теми міжкультурного діалогу, які сприяли зменшенню напруженості між різними етнічними групами [6].

Досвід цих країн демонструє важливість комплексного підходу до організації освіти в умовах війни. Ключовими елементами таких програм є дистанційне навчання, створення тимчасових навчальних просторів, психологічна підтримка та адаптація навчальних програм до потреб дітей, які пережили травматичний досвід. Крім того, міжнародна підтримка відіграє важливу роль у фінансуванні та організації освітніх ініціатив, що сприяє збереженню доступу до освіти навіть у найскладніших умовах. Ці напрацювання можуть бути корисними для України у вирішенні сучасних освітніх викликів.

У країнах, які стикалися з військовими конфліктами, організація освітнього процесу регулювалася як національними, так і міжнародними законодавчими актами. Окрім цього, війна завжди мала суттєвий вплив на рівень якості освіти, рейтинг навчальних закладів, а також на психологічний стан учасників освітнього процесу.

У Сирії під час збройного конфлікту освітній процес регулювався національним законодавством, яке було адаптоване до кризових умов, зокрема через зміни в Законі про освіту. Це дозволило впроваджувати дистанційне навчання та скорочувати навчальні програми, зосереджуючи увагу на ключових дисциплінах. Значну роль відіграла Конвенція ООН про права дитини, яка гарантувала право на освіту навіть у найскладніших умовах. Попри це, рівень якості освіти значно знизився, оскільки багато шкіл було зруйновано, а вчителі та учні змушені були покинути свої домівки. Рейтинги навчальних закладів упали через нерівномірний доступ до навчальних матеріалів і порушення навчального процесу. Психологічний стан учнів був значно погіршений через постійний стрес, втрату близьких та переселення, а вчителі працювали у складних умовах без стабільності та належної підтримки.

В Іраку тривалі конфлікти призвели до впровадження спеціальних програм, затверджених на державному рівні, спрямованих на відновлення навчального процесу. Уряд організував мобільні школи, а також тимчасові навчальні центри у звільнених районах. Ці заходи були підкріплені міжнародними стандартами інклюзивної освіти, розробленими ЮНЕСКО. Однак освітній рівень залишався низьким, оскільки діти часто змінювали місця навчання і не могли завершити навчальні програми. Учні страждали від посттравматичного стресового розладу, що ускладнювало їхню адаптацію до навчального середовища. Вчителі працювали в умовах обмежених ресурсів, часто без відповідної підготовки для роботи з дітьми, які пережили травматичні події.

У Руанді після геноциду було розроблено нове освітнє законодавство, яке включало уроки примирення та миробудування в навчальні програми. Держава акцентувала увагу на навчанні толерантності, соціальної згуртованості та відновленні довіри серед громадян. Освітній рівень у країні поступово зростав завдяки міжнародній підтримці, яка сприяла інвестиціям у навчальні програми та професійний розвиток вчителів. Попри значний прогрес, багато учнів і педагогів залишалися травмованими через втрату близьких та жахи геноциду. Програми психологічної підтримки, впроваджені в освітній процес, сприяли стабілізації ситуації та поступовому відновленню суспільства.

В Афганістані тривала війна призвела до активного залучення міжнародних організацій, які відігравали ключову роль у забезпеченні доступу до освіти. Закони, що регулювали освітній процес, дозволяли організувати навчання у форматі домашніх класів, які створювали безпечні умови для дітей у зонах активних бойових дій. Завдяки міжнародній підтримці було збудовано багато нових шкіл, а також надано матеріальну допомогу для забезпечення навчальних закладів. Однак війна мала значний негативний вплив на якість освіти, і показники грамотності залишалися низькими через нерегулярне відвідування шкіл і часте припинення навчання. Психологічний стан учнів та вчителів був складним через постійний страх, відсутність стабільності та важкі соціальні умови.

Досвід цих країн демонструє важливість законодавчої бази для підтримки освіти в умовах війни. Попри серйозні виклики, міжнародні та національні ініціативи дозволяли частково зберігати доступ до освіти, хоча якість навчання та психологічний стан учасників процесу залишалися проблемними аспектами. Ці приклади можуть бути корисними для України у розробці ефективних стратегій для стабілізації освітнього процесу під час воєнного стану.

Ключовою ідеєю міжнародної спільноти є імператив освіти в умовах війни. «Освіта є основоположним елементом розвитку та повної реалізації прав і свобод людини», - наголошується в Декларації про безпеку школи (2015). «Система освіти може допомогти захистити дітей і молодь від смерті, травм і експлуатації; пропонуючи чіткий графік і стабільність, вона може пом'якшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до інших життєво важливих послуг.. Безперервна освіта може надати людям життєво важливу інформацію про здоров'я, а також рекомендації щодо конкретних ризиків у суспільствах у збройному конфлікті »

У 2015 році Глобальна коаліція із захисту навчальних закладів від нападу (ГСРЕА) розробила набір дій «Що можуть зробити міністерства для захисту навчальних закладів від нападів і військового використання». Пакет дій призначений служити ресурсом для розширення повноважень чиновників у міністерствах, відповідальних за освіту, щоб краще запобігати нападам на освіту або захищати школи від використання у військових цілях, пом'якшувати наслідки атак, якщо вони трапляються, і реагувати на атаки. Хоча основна увага в документі приділяється школам, багато рекомендацій можна застосувати до університетів чи інших навчальних закладів (наприклад, центрів професійної підготовки).

Досвід різних країн демонструє, що забезпечення освіти в умовах війни вимагає комплексного підходу, який включає використання мобільних та дистанційних навчальних форм, активну участь місцевих громад, підтримку міжнародних організацій та адаптацію навчальних програм до специфічних умов конфлікту. Забезпечення безпеки навчальних просторів, психологічна підтримка та інноваційні освітні технології є ключовими компонентами успішного забезпечення безперервності освіти в умовах війни

2.3. Особливості освітнього процесу в Україні під час сучасного військового конфлікту

Освітній процес в Україні зазнав серйозних трансформацій через військовий конфлікт, що триває з 2014 року і особливо загострився у 2022 році. Війна створила виклики, пов'язані з міграцією учнів і вчителів, руйнуванням освітньої інфраструктури, а також необхідністю швидкої адаптації до умов дистанційного та змішаного навчання. Попри ці труднощі, українська система освіти виявила значну стійкість, завдяки чому вдалося зберегти безперервність навчального процесу для більшості учнів. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», у закладах загальної середньої освіти 2023/2024 навчальний рік триватиме з 01.09.2023 по 28.06.2024.

Обласні військові адміністрації за участю засновників закладів загальної середньої освіти забезпечують організацію початку навчального року залежно від безпекової ситуації у кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці.

Освітній процес, відповідно до рішень обласних військових адміністрацій та засновників закладів освіти, може бути організовано заочною, дистанційною формами навчання або їхнім поєднанням (за змішаним режимом) залежно від можливостей фонду захисних споруд у цих закладах. Тому наразі рішення ухвалюються по кожному закладу освіти.

Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації у кожному населеному пункті. Освітній процес в очній або змішаній формі може запроваджуватися у приміщеннях або будівлях закладу освіти тільки у межах розрахункової місткості споруд цивільного захисту, що можуть бути використані для укриття учасників освітнього процесу в разі «повітряної тривоги».

Введення воєнного стану в Україні вплинуло на організацію роботи в освітній галузі. Війна змусила учасників навчального процесу масово залишати місця проживання. Такий масштабний рух (в Україні та за її межами) вимагав нових зусиль для забезпечення рівного доступу до освіти, створення передумов для утримання студентів і викладачів в українській системі освіти та їх повернення у разі виїзду за кордон. Міністерством освіти і науки України здійснено ряд кроків щодо трансформації методичного забезпечення організації навчально-виховного процесу в закладах освіти в умовах правового режиму воєнного стану (очна, дистанційна, змішана та індивідуальна форми).

У перші дні війни разом з компанією «Google Україна» МОН створив Всеукраїнський онлайн-розклад. Стартував освітній проект «Навчання без кордонів», в рамках якого трансливалися відеоуроки для учнів 5-11 класів. Систематизовано використання всіх доступних електронних ресурсів, насамперед можливостей Всеукраїнської школи онлайн, регіональних платформ, електронних ресурсів окремих навчальних закладів, у тому числі приватних. Функціонують національні інформаційно-освітні системи ПАЦ «АІКОМ» та ЄДЕБО, які забезпечують необхідною інформацією управлінців освіти. Розроблено низку важливих рекомендацій щодо організації освітнього процесу в усіх навчальних закладах – дошкільних, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Однією з найбільш очевидних особливостей є переселення населення та переміщення учнів через зону конфлікту. Це призводить до зміни у складі учнів та складнощів у забезпеченні неперервного освітнього процесу для дітей, які опинилися в нових умовах.

Крім того, під час воєнного стану основною умовою готовності закладу є наявність тимчасового укриття, яке має бути облаштоване з дотриманням санітарно-гігієнічних питань (зокрема, розрахунок місць у

укритті, санітарно-технічний та гігієнічний стан приміщень та обладнання, наявність медичного обладнання, наявність достатнього запасу питної води, а за відсутності централізованого водопостачання, у тому числі технічного, наявність тари для сухих закусок, одноразового посуду, облаштування систем освітлення та вентиляції, забезпечення умов для дотримання особистої гігієни, миючих та дезінфікуючих засобів тощо).

Наразі тривають комісійні обстеження закладів освіти, по мірі їх готовності надходять заявки на обстеження закладів від керівників управління освіти, в деяких з них ще тривають ремонтні роботи.

З метою визначення придатності укриттів у закладах освіти області протягом 2022-2023 років фахівцями Держпродспоживслужби області проведено 1315 перевірок, у 70% перевірених укриттів виявлено недоліки. Таким закладам надавалася консультативно-методична допомога щодо приведення приміщень фонду захисних споруд до санітарно-гігієнічних вимог, тому зараз такі укриття проходять повторне обстеження.

Дистанційна форма навчання стала основним інструментом у забезпеченні доступу до освіти в умовах війни. Через ризики для безпеки багатьох навчальних закладів було впроваджено такі цифрові платформи, як «Всеукраїнська школа онлайн», Zoom, Google Classroom та інші. Ці інструменти дозволили учням у зонах бойових дій або тимчасово окупованих територіях продовжувати навчання. Водночас виникли нові проблеми: нерівний доступ до техніки та інтернету, особливо у сільських районах, та недостатня підготовка педагогів до роботи у цифровому середовищі. Навіть за цих умов дистанційне навчання забезпечило можливість для багатьох дітей здобувати знання у складних умовах [2].

На законодавчому рівні освітній процес під час війни регулюється кількома ключовими документами. Закон України «Про освіту» закріплює право кожного на доступ до освіти незалежно від обставин, а Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає особливості

функціонування державних установ, включно з освітніми. Міністерство освіти і науки України видало низку наказів, які адаптують освітній процес до умов війни. Наприклад, було дозволено проведення навчання у дистанційному форматі, введено національний мультипредметний тест замість традиційного ЗНО, а також спрощено процедури акредитації освітніх програм для переміщених навчальних закладів [3]. Ці заходи дозволили підтримати функціонування системи освіти навіть у критичних умовах.

Однак показники успішності навчання зазнали суттєвих змін. Середній бал ЗНО та його аналогів, таких як мультипредметний тест, знизився. Це пов'язано із нерівномірним доступом до якісної освіти, перериванням навчального процесу через бойові дії, а також психологічними труднощами, які переживають учні. Кількість учасників ЗНО також зменшилася через міграцію та небезпеку для життя. Дані таблиці показують, що середній бал поступово знижувався з 2019 року, а у 2022 році відбувся значний спад, який тривав у 2023 році. Також спостерігається зменшення кількості учасників ЗНО: з 280 тисяч у 2019 році до 185 тисяч у 2023 році. Це свідчить про серйозний вплив війни на охоплення освітою та рівень підготовки учнів [4].

Таблиця 2.4. - Динаміка змін у рейтингах навчання (ЗНО)

Рік	Середній бал ЗНО (випускників України)	Кількість учасників ЗНО (тис.)
2019	171.2	280
2020	169.8	275
2021	168.5	270
2022	160.3	200
2023	158.7	185

Однак, попри всі труднощі, українська система освіти продовжує працювати над покращенням умов навчання. Активно впроваджуються програми психологічної підтримки для учнів та педагогів, організовуються

тренінги та консультації, спрямовані на подолання стресу та адаптацію до нових умов. Також важливим кроком стало створення навчальних матеріалів, які допомагають учням працювати з емоціями через інтерактивні методи навчання.

Динаміка показників свідчить про значний виклик для української освіти, але водночас демонструє стійкість і здатність адаптуватися до надзвичайних умов. Цей досвід стане важливим ресурсом для подальшого вдосконалення системи освіти та забезпечення рівного доступу до знань навіть у кризових ситуаціях.

2.4. Вплив воєнного часу на різні рівні освіти

Воєнний час значно впливає на різні рівні освіти, створюючи безліч викликів і проблем, які торкаються як учнів і студентів, так і викладачів та адміністративний персонал. На дошкільному рівні діти наймолодшого віку зазнають серйозних психологічних та емоційних стресів через постійні небезпеки та евакуації. У дитячих садках може бракувати кваліфікованого персоналу, який виїхав у безпечніші регіони чи країни, що ускладнює організацію якісного догляду та навчання.

Табл 2.5. Вплив воєнного часу на різні рівні освіти

Рівень освіти	Вплив воєнного часу
Дошкільна освіта	Психологічні та емоційні стреси у дітей через небезпеки та евакуації. Брак кваліфікованого персоналу через переміщення, що ускладнює догляд та навчання.
Шкільна освіта	Закриття шкіл та переривання навчального процесу. Часті евакуації, руйнування інфраструктури. Труднощі з дистанційним навчанням через брак ресурсів і технологій.
Вища освіта	Руйнування університетів або їх використання для інших потреб. Переміщення викладачів та студентів, зупинка наукових досліджень, обмеження міжнародної співпраці.
Професійно-технічна освіта	Небезпека поблизу зон бойових дій, уражена інфраструктура. Неможливість проведення практичних занять, що ускладнює підготовку кваліфікованих кадрів.

Рівень освіти	Вплив воєнного часу
Психічне здоров'я	Постійний стрес та страх, негативний вплив на емоційний стан учнів та студентів, ускладнення здатності до навчання та адаптації. Важкість надання психологічної підтримки.

На шкільному рівні війна часто призводить до закриття шкіл або переривання навчального процесу. Часті евакуації, руйнування інфраструктури та небезпека обстрілів змушують учнів і вчителів переміщатися в інші регіони або навіть країни, де вони стикаються з новими мовними і культурними бар'єрами. Відсутність стабільного доступу до навчальних матеріалів, технологій та інтернету ускладнює проведення дистанційного навчання, яке стає основним форматом у таких умовах. Учні часто пропускають важливі етапи навчання, що впливає на їхній загальний освітній рівень і майбутні академічні перспективи.

Вища освіта зазнає не менш серйозних ударів. Університети можуть бути зруйновані або переорієнтовані на інші потреби, наприклад, як тимчасові притулки або шпиталі. Викладачі та студенти змушені покинути свої місця навчання, що призводить до втрати інтелектуального капіталу. Наукові дослідження зупиняються або припиняються через відсутність фінансування та доступу до необхідного обладнання та ресурсів. Міжнародні академічні обміни та співпраця значно ускладнюються або припиняються взагалі, що обмежує можливості для професійного розвитку та обміну знаннями.

Професійно-технічна освіта також зазнає серйозних впливів. Розміщення навчальних закладів поблизу зон бойових дій або уражених інфраструктурних об'єктів ставить під загрозу безпеку учнів та викладачів. Практичні заняття стають неможливими через небезпеку або відсутність обладнання, що ускладнює підготовку кваліфікованих кадрів, необхідних для відновлення країни після завершення конфлікту.

На всіх рівнях освіти посилюється проблема психічного здоров'я. Постійний стрес, страх за власне життя та життя близьких, втрата дому та нормальних умов життя негативно впливають на емоційний стан учнів та студентів, що ускладнює їхню здатність до навчання та адаптації до нових умов. Педагогам також важко надавати психологічну підтримку, оскільки вони самі переживають схожі труднощі.

У межах дослідження було проведено опитування серед учнів і вчителів для визначення їхнього психологічного стану в умовах сучасного військового конфлікту. Основна увага приділялася виявленню рівня стресу, тривожності та емоційного виснаження, а також аналізу факторів, що впливають на їхній стан. Опитування здійснювалося у період з січня по червень 2023 року.

Для учнів:

1. Чи відчуваєте ви тривогу під час навчання?
2. Як часто ви стикаєтеся з труднощами концентрації уваги?
3. Чи відчуваєте емоційне виснаження наприкінці навчального дня?
4. Як війна вплинула на вашу мотивацію до навчання?
5. Чи отримуєте ви достатню підтримку від учителів та батьків?

Для вчителів:

1. Який рівень стресу ви відчуваєте під час роботи?
2. Чи впливає на вас необхідність працювати у дистанційному форматі?
3. Як ви оцінюєте свій емоційний стан у порівнянні з довоєнним періодом?
4. Чи отримуєте ви підтримку з боку адміністрації школи?
5. Які методи ви використовуєте для боротьби зі стресом?

Кількість опитуваних і їхній вік. У дослідженні взяли участь 50 осіб: 25 учнів віком від 12 до 17 років та 25 вчителів віком від 25 до 60 років. Респонденти були з різних регіонів України, включно із зоною бойових дій, територіями, де ведуться обстріли, а також із західних регіонів країни.

Основним методом дослідження стало анкетування, яке дозволило зібрати дані щодо суб'єктивного сприйняття стресу, емоційного виснаження та рівня тривожності. Анкети були адаптовані для учнів та вчителів з урахуванням їхніх специфічних потреб і переживань. Опитування проводилося як онлайн (для тих, хто має доступ до інтернету), так і очно у навчальних закладах, які функціонують у безпечних регіонах.

Психологічний стан учнів і педагогів зазнав значного погіршення. Дані таблиці демонструють, що рівень стресу серед учнів у 2022 році досяг 70%, а серед вчителів – 75%. Хоча у 2023 році ці показники дещо знизилися, вони залишаються на високому рівні. Основними причинами є постійний страх, невизначеність, втрати серед близьких та загальний стресовий фон війни. Учні стикаються з труднощами концентрації, мотивації до навчання та емоційними проблемами, які заважають їм повноцінно здобувати знання. Учителі також перебувають під великим психологічним тиском через необхідність працювати в нестабільних умовах, часто без належної підтримки.

Таблиця 2.6. - Оцінка психологічного стану учнів та вчителів

Період	Рівень стресу серед учнів (у %)	Рівень стресу серед вчителів (у %)
До 2022 року	35	40
2022 рік	70	75
2023 рік	65	70

Дослідження психологічного стану учнів та вчителів під час сучасного військового конфлікту проводилося у різних умовах, включно із бомбосховищами, які стали тимчасовими просторами для навчання та комунікації. Це рішення дозволило забезпечити безпеку учасників та водночас дослідити їхній емоційний стан у реальних умовах стресових обставин. Дослідження мало на меті виявити ключові проблеми, пов'язані з адаптацією до життя під час війни, та розробити рекомендації для подолання їхніх негативних наслідків.

Опитування та спостереження проводилися у школах, які організували навчальний процес у змішаному форматі: частково у сховищах, частково дистанційно. У дослідженні взяли участь 25 учнів віком від 12 до 17 років та 25 вчителів віком від 25 до 60 років. Опитування проходило як у безпечних умовах, так і під час перебування у бомбосховищах під час повітряної тривоги.

Під час перебування у сховищах учням та вчителям пропонували відповісти на запитання анкети, а також брали участь у невеликих групових обговореннях. Теми охоплювали вплив війни на навчальний процес, труднощі концентрації під час уроків у небезпечних умовах, підтримку з боку оточення та методи боротьби зі стресом. Було помічено, що під час повітряних тривог у більшості учнів спостерігалися прояви тривожності, включно з фізичними реакціями, такими як тремтіння чи прискорене дихання. Вчителі також демонстрували високий рівень емоційної напруги, намагаючись одночасно дбати про учнів і зберігати спокій.

У результаті дослідження вдалося виявити такі основні тенденції. По-перше, понад 70% учнів відзначали труднощі з концентрацією уваги та зниження мотивації до навчання. Учні часто висловлювали думки про невизначеність майбутнього, що значно впливало на їхній емоційний стан. Понад 80% учителів зазначили, що їхня професійна діяльність стала складнішою через потребу працювати у нових умовах, часто без належних ресурсів і підтримки. По-друге, було встановлено, що перебування у сховищах значно підвищує рівень стресу, особливо серед молодших учнів, які складніше адаптуються до таких умов.

Таблиця 2.7. - Результати дослідження психологічного стану

Аспекти дослідження	Учні (виявлено, %)	Вчителі (виявлено, %)
Рівень стресу під час навчання/роботи	70	75
Вплив умов (сховища) на емоційний стан	80	90
Частота проблем концентрації уваги	60	50

Аспекти дослідження	Учні (виявлено, %)	Вчителі (виявлено, %)
Середній час адаптації до нових умов (у тижнях)	4	6
Необхідність регулярної психологічної підтримки	85	95

Психологічний стан учасників дослідження також аналізувався за допомогою стандартизованих тестів, таких як Шкала тривожності Бека та Шкала сприйняття стресу (PSS). Дані тестування показали, що рівень стресу у вчителів під час повітряних тривог зростав на 20–30% порівняно зі звичайними умовами навчання. У дітей спостерігалися часті прояви тривожності та емоційної нестабільності, що позначалося на їхній здатності взаємодіяти один з одним і засвоювати навчальний матеріал.

Фокус-групи, організовані у сховищах, виявили важливу роль підтримки з боку педагогів та однокласників. Учні відзначали, що позитивне спілкування у таких умовах допомагає зменшити страх і створити відчуття захищеності. Вчителі, у свою чергу, висловлювали потребу у професійній підтримці з боку психологів, які могли б навчити їх ефективно працювати з дітьми у кризових ситуаціях.

Дослідження у сховищах підкреслило необхідність створення умов для зниження рівня стресу учасників навчального процесу. Було запропоновано впровадити у програми навчання інтерактивні методи, спрямовані на подолання тривоги, такі як арт-терапія, релаксаційні техніки та ігрові елементи. Ці заходи допоможуть покращити психологічний стан учнів і педагогів та сприяти їхній адаптації до складних умов війни.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

У другому розділі було досліджено вплив сучасного військового конфлікту на освітній процес в Україні, а також проведено аналіз міжнародного досвіду організації освіти в умовах війни. Здійснений аналіз дозволив виявити основні виклики, які постали перед системою освіти, а також визначити шляхи їх подолання.

Результати показали, що сучасний військовий конфлікт в Україні спричинив глибокі структурні зміни в освітній системі, які торкнулися як організаційних, так і психологічних аспектів. Основними викликами стали руйнування освітньої інфраструктури, міграція учнів та педагогів, ризики для безпеки під час навчального процесу, а також значне погіршення психологічного стану учасників освітнього процесу. Впровадження дистанційного навчання стало необхідним рішенням для забезпечення безперервності освіти, але воно висвітлило нерівномірність доступу до технічних ресурсів і недостатню підготовленість учителів до нових умов роботи.

Проведене дослідження підтвердило, що на законодавчому рівні Україна адаптувала нормативну базу для підтримки функціонування освіти в умовах війни. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та підзаконні акти Міністерства освіти і науки забезпечили регулювання освітнього процесу у кризових умовах, включаючи впровадження національного мультипредметного тесту та гнучких форматів навчання. Ці заходи сприяли мінімізації негативного впливу конфлікту на освітню систему, однак потребують подальшого вдосконалення для забезпечення рівного доступу до освіти для всіх учнів.

Аналіз міжнародного досвіду показав, що такі країни, як Сирія, Ірак, Афганістан, Руанда та інші, мали схожі виклики в освітній сфері під час військових конфліктів. Загальними успішними стратегіями стали впровадження мобільних шкіл, створення безпечних навчальних просторів,

інтеграція програм психологічної підтримки та дистанційного навчання. Цей досвід виявився цінним для України, яка активно впроваджує аналогічні заходи, зокрема через програми «Всеукраїнська школа онлайн», «Школа для всіх» та «Безпечна школа».

Дослідження психологічного стану учнів і педагогів показало значний рівень стресу серед усіх учасників освітнього процесу. Учасники, особливо учні, відзначали труднощі з концентрацією уваги, зниження мотивації до навчання та емоційну напругу через постійні ризики для життя. Учителі, у свою чергу, демонстрували високий рівень професійного вигорання та емоційного виснаження, викликаного необхідністю працювати в умовах нестабільності. Дані підтверджують, що перебування у сховищах під час повітряних тривог значно підвищує рівень стресу та ускладнює навчальний процес.

Результати дослідження у сховищах виявили важливість надання психологічної підтримки як учням, так і педагогам. Учасники відзначили позитивний вплив колективних заходів, таких як групові обговорення, тренінги та арт-терапія, які допомагали знизити рівень тривоги. У той же час, результати свідчать про потребу у розробці довгострокових програм психологічної підтримки, які б враховували специфіку воєнного часу та були інтегровані у навчальний процес.

На основі аналізу динаміки середніх балів ЗНО і кількості учасників оцінювання виявлено, що війна мала суттєвий вплив на успішність учнів. Зниження середніх балів у 2022–2023 роках свідчить про втрату можливостей для якісної підготовки, нерівність умов навчання та психологічний тиск, якого зазнали учні. Зменшення кількості учасників ЗНО також вказує на те, що частина молоді була вимушена припинити навчання через міграцію або відсутність безпечних умов для здобуття освіти.

Таким чином, другий розділ демонструє, що сучасний військовий конфлікт поставив перед системою освіти України складні виклики, але

водночас відкрив можливості для впровадження інноваційних підходів до організації навчального процесу. Досвід інших країн, а також результати власних досліджень свідчать про необхідність подальшого вдосконалення освітньої системи, зокрема через розширення доступу до технологій, інтеграцію психологічної підтримки у школи та адаптацію навчальних програм до умов війни.

РОЗДІЛ 3.

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

3.1. Гуманітарна допомога та підтримка освітніх закладів

Варто напочатку дізнатись, щодо України¹¹ та Галузева робоча група «Освіта і наука» МОН України (ГРН «Освіта і наука»)¹², учасниками якої є міжнародні організації, дипломатичні представництва іноземних держав, неурядові організацій, стали основними майданчиками для діалогу з міжнародними партнерами. та проекти реалізації програм підтримки української освіти і науки. Список учасників дуже широкий і відкритий для приєднання. СРГ «Освіта і наука» координує залучення та використання міжнародної допомоги, спрямованої на підтримку реалізації державної політики щодо досягнення зазначених стратегічних пріоритетів у сфері освіти і науки.

В умовах російської агресії МОН активно використовує Галузеву робочу групу «Освіта і наука» як майданчик для діалогу з максимально широким колом партнерів та друзів України з метою формування міжнародної коаліції на підтримку української освіти та наука.

СРГ «Освіта і наука» використовує формат позачергових (відбулися 15 березня та 9 травня 2022 року) та планових засідань, а також тематичних підгруп, які обговорюють актуальні виклики освітньої галузі в умовах воєнного стану та формують пропозиції для керівництва. М-ва освіти і культури. Вже відбулися засідання тематичних підгруп «Професійна (професійно-технічна) освіта», «Цифрова трансформація освіти і науки», «Психологічна підтримка та допомога».

Міністерство освіти і науки України розробило 11 проектних пропозицій для забезпечення першочергових потреб освітньої галузі на період воєнного стану, які відповідають ключовим пріоритетам освітньої

політики. Їх своєчасне впровадження може мінімізувати освітні втрати та підвищити стійкість української освіти в умовах війни. в тому числі:

1. Цифрові пристрої для освіти – проект, спрямований на закупівлю ноутбуків та планшетів для студентів та викладачів, щоб забезпечити постійний доступ студентів до навчання та надати викладачам можливість навчати з використанням дистанційних технологій.

2. Вступна кампанія 2022 – модернізація Єдиної державної електронної бази з питань освіти для забезпечення прозорості, конкурентної та безпечної процедури вступу до ВНЗ України у 2022 році.

3. Видання підручників і посібників для Нової української школи – проект, який забезпечить розгортання реформи НУШ на рівні базової середньої освіти, починаючи з 5 класу.

4. Відкриття освітніх хабів за кордоном – це проект, спрямований на забезпечення зв'язку українських біженців за кордоном із системою освіти України, надання їм можливості навчатися за державними стандартами, отримувати освітні консультації та психологічну підтримку.

5. Розширення парку шкільних автобусів для закладів загальної середньої освіти, що дасть можливість підвозити учнів, особливо зруйнованих шкіл, до закладів, де проводяться заняття.

6. STEM-освіта є надзвичайно актуальною на сьогодні та невід'ємною частиною реформи НУШ у контексті надання кожному учневі, який вступає до 5-го класу, можливості доступу до сучасних засобів навчання.

7. Цифровий освітній паспорт, який полягає у фактичному створенні цифрової освітньої екосистеми з відстеженням освітньої траєкторії кожного учня для полегшення роботи вчителя та цифровізації процесів управління в освіті.

8. Створення освітніх програм та інструментів надолуження - проект, спрямований на оцінку освітніх втрат та вирішення цієї проблеми шляхом створення та впровадження програм та інструментів навчання надолуження.

9. Створення навчально-практичних центрів за галузевим напрямком – проект у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, який має забезпечити масштабування вже існуючої успішної практики створення навчально-практичних центрів на базі П (ПТ)О заклади інтенсивної підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб економіки України.

10. Профорієнтація та побудова кар'єри «Обери професію мрії» є актуальним завданням з огляду на необхідність створення умов для свідомого вибору професії молодими українцями.

Для забезпечення комунікації з міжнародними партнерами, громадськими організаціями, МЗС та іншими зацікавленими сторонами на сайті МОН створено двомовний розділ «Підтримка освіти і науки України в роки війни», де до дата розміщення інформації про нагальні потреби системи освіти і науки та пріоритетні завдання галузевої політики.

Окремим напрямом гуманітарної допомоги стала організація мобільних навчальних класів у регіонах, де традиційні школи були зруйновані або залишилися недоступними через бойові дії. Мобільні класи були оснащені інтерактивними дошками, планшетами та іншими сучасними засобами для дистанційного та змішаного навчання. Їхнє головне завдання полягало у забезпеченні доступу до освіти для дітей у віддалених районах або у зонах активних бойових дій. Результати цієї ініціативи показали, що мобільні класи стали ефективним інструментом для підтримки навчального процесу, охопивши понад 10 тисяч учнів у найбільш постраждалих регіонах [35].

Важливою складовою гуманітарної допомоги є психологічна підтримка. Для багатьох дітей і вчителів війна стала джерелом значного стресу, що впливає на якість навчання і взаємодію в освітньому середовищі. Було створено низку програм, спрямованих на навчання вчителів методам психологічної підтримки учнів, а також надання індивідуальних консультацій дітям, які зазнали травматичного досвіду. Наприклад, проект

«Школа підтримки» залучив професійних психологів для роботи в школах та дитячих садках. Програма охопила понад 15 тисяч учасників і дала можливість дітям опанувати техніки управління емоціями, що сприяло їхній адаптації до умов воєнного стану [36].

Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, забезпечили українські школи навчальними матеріалами, зокрема електронними підручниками та ресурсами для дистанційного навчання. У межах проєкту «Освіта без перешкод» було надано понад 50 тисяч планшетів та ноутбуків для учнів та педагогів із постраждалих регіонів. Основною метою цієї ініціативи було забезпечення безперервності навчання навіть у найскладніших умовах. Завдяки цьому учні, які були змушені переїхати або навчатися у сховищах, змогли продовжувати здобувати освіту за допомогою сучасних технологій [34].

Гуманітарна допомога також включала організацію програм харчування для дітей, які залишилися у зонах бойових дій. Багато шкіл стали пунктами роздачі їжі, що дозволило підтримати родини, які опинилися у скрутних обставинах. Метою цих програм було забезпечення базових потреб дітей, оскільки якісне харчування є важливою складовою їхнього фізичного та психічного здоров'я. За даними Міністерства освіти, такі ініціативи охопили понад 100 тисяч дітей, надаючи їм щоденне харчування в умовах війни [32].

Особливої уваги заслуговує підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Було створено спеціалізовані освітні центри, які функціонували як хаби для дітей, що тимчасово покинули свої домівки. Ці центри забезпечували інтеграцію дітей у нові навчальні заклади, проводили курси адаптації, допомагали подолати мовні бар'єри у випадках, коли діти переїжджали до іншомовних регіонів. У таких центрах також працювали психологи, які допомагали дітям та їхнім батькам впоратися із переживаннями, пов'язаними з війною [37].

Гуманітарна допомога освітнім закладам під час воєнного стану стала важливим елементом підтримки українського суспільства. Вона дозволила не лише зберегти доступ до освіти, але й створити умови для подолання наслідків війни, зокрема через психологічну підтримку, інтеграцію ВПО та відновлення навчальної інфраструктури. Ці ініціативи сприяли стабілізації ситуації в освітній сфері та підготували ґрунт для її подальшого відновлення у мирний час.

3.2. Використання інноваційних технологій для забезпечення дистанційного навчання

Інноваційні методи – це методи, які передбачають підвищення ролі учня в навчально-виховному процесі, переміщення центру (фокусу) навчального процесу з учителя на учня; посилити функцію супроводу учня, допомоги йому в організації індивідуального освітнього процесу; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання освітніх технологій та ІКТ [4]. Педагоги по всьому світу виступають за інновації та вдосконалення існуючих методів навчання, а також за експерименти з новими стилями навчання. Використання вчителями інноваційних методів навчання допомагає підвищити продуктивність студентів різноманітності. Експоненціальний темп змін у кожному аспекті життя, наприклад у роботі, технологіях, культурному стилі життя та навколишньому середовищі, потребує від студентів нових навичок та знань [1].

За словами І. Дичківської [4]., інноваційні технології передбачають такі підходи до навчання мови: інтерактивні методи навчання; використання технічних засобів навчання (комп'ютера та мультимедіа, Інтернет) для контролю знань.

Освіта сьогодні може існувати лише за умови використання технічних засобів. Це унікальний досвід для методистів та педагогів, тому ми описали

інноваційні методики в умовах світової пандемії. З впровадженням дистанційного навчання навчальні заклади почали використовувати технологію «вебінар» [2]. За допомогою Інтернет-технологій вебінар зберіг основну особливість уроку – інтерактивність, яка передбачає імітацію функцій доповідача та слухача, які працюватимуть в інтерактивному режимі, спілкуючись за сценарієм проведення зазначеного уроку.

Почнемо з основ: інноваційні технології можуть включати в себе широкий спектр інструментів та платформ, які полегшують комунікацію, співпрацю та доступ до навчального контенту в онлайн-середовищі. Наприклад, використання відеоконференційних систем дозволяє вчителям та студентам зберігати зв'язок у реальному часі, влаштовувати віртуальні зустрічі для лекцій, дискусій або групових проєктів.

Наразі, активно використовують онлайн-курси. Найпопулярнішими світовими платформами, що надають доступ до онлайн-курсів, є Coursera, edX, FutureLearn, Kadenze, Khan Academy, Udacity, Udemy та Codecademy, на яких розміщуються MOOC. Серед українських платформ варто згадати Prometheus, EdEra та Відкритий університет Майдану. Edera – це сучасна студія онлайн-освіти, що пропонує освітнє онлайн-середовище для викладачів та студентів. Сайт містить багато корисної та актуальної інформації про навчання в Україні та за кордоном. Також є блог з багатьма статтями та бібліотека електронних книг. Користувачі Ederi мають можливість створювати різноманітні освітні проєкти, а саме: онлайн-курси, інтерактивні підручники, окремі уроки, моделі інтеграції та різні плагіни для онлайн-платформ. Студія онлайн-освіти докладає зусиль, щоб підняти рівень онлайн-освіти в Україні та зробити її доступною для кожного, незалежно від місця проживання. Команда працює над створенням різноманітних курсів, спецпроєктів та інтерактивних посібників для навчання. Таким чином, більшість масових відкритих онлайн курсів пропонуються англійською мовою. Багато з них також мають субтитри

іншими мовами; деякі курси на платформі Coursera пропонують безкоштовні сертифікати про проходження, які затверджують проходження курсів. Здебільшого тривалість курсів на цих платформах коливається від кількох тижнів до кількох місяців.

Аналізуючи платформу «На Урок», яка є прикладом інноваційного методу освіти, виявлено, що для організації дистанційного навчання існує багато платформ, наприклад

- HUMAN ШКОЛА, <https://lms.human.ua/app/calendar?date=2022-01-10>
- MOODLE, <https://docs.google.com/document/d/1AjzWz9TxUATn3-eoyUcLbBaKabjhC5c0/edit?usp=sharing&oid=104390233955034635470&rtpof=true&sd=true>
- НОВІ ЗНАННЯ, ЄДИНА ШКОЛА, GOOGLE CLASSROOM https://drive.google.com/drive/folders/0B1I8_e9dt92lflkyRXF6ZG5lZl9pbHdlMGd3RF1CS1FHM2F0Wm9PaDZuVkthUXYwUGp5X0U?resourcekey=0-OpWzDF0HnoLMvrO29WniAw&usp=sharing

Дистанційний урок має ряд особливостей.

Теоретичний матеріал можна викладати за допомогою відео конференції на базі платформи Zoom, Viber, YouTube, Telegram, Instagram та інше. Відеуроки можна записувати та викладати в зручній для дітей платформі.

Особливе значення потрібно приділяти формуванню вмінь та навичок. Для цього доцільно використовувати коментування під час розв'язування задач, проведення індивідуальних консультативних відео конференцій.

Крім того, інноваційні платформи для управління навчанням можуть сприяти ефективному веденню курсів та організації матеріалів для самостійного опанування. Вони можуть включати інтерактивні елементи,

тестування з автоматичною перевіркою, спільну роботу над завданнями тощо.

Додатково, інноваційні методи викладання, такі як використання віртуальної реальності або розширеної реальності, можуть створювати захопливі та іммерсивні навчальні досвіди, які зацікавлюють учнів та стимулюють їхнє навчання.

Ключовою платформою для забезпечення дистанційного навчання стала «Всеукраїнська школа онлайн». Ця ініціатива передбачала створення відеоуроків з усіх основних предметів для учнів з 5-го по 11-й клас. Платформа надавала доступ до навчальних матеріалів через інтернет, що дало змогу забезпечити навчання дітей навіть у зонах, де школи не могли функціонувати у звичайному форматі. Головною метою проекту було забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхнього місця перебування. За даними Міністерства освіти і науки, у 2022 році до платформи приєдналися понад 2 мільйони користувачів [2]. Це свідчить про масштабність та ефективність впровадження інноваційного рішення.

Одним із важливих інструментів для організації навчання стали відеоконференції на базі платформ Zoom, Google Meet та Microsoft Teams. Вони забезпечили синхронну комунікацію між учнями та викладачами, дозволяючи проводити онлайн-уроки, групові обговорення та навіть індивідуальні консультації. Перевагою цього формату було забезпечення інтерактивності навчального процесу, яка сприяла залученню учнів до навчання навіть за складних обставин. Однак були виявлені й проблеми: нестабільний інтернет-зв'язок у сільських районах, обмежений доступ до комп'ютерної техніки для багатьох родин та недостатня цифрова грамотність деяких педагогів [4].

Впровадження інтерактивних платформ для управління навчальним процесом, таких як Google Classroom, Moodle та Microsoft Teams, значно

спростило організацію дистанційного навчання. Ці платформи дозволили педагогам створювати курси, завантажувати навчальні матеріали, проводити тестування та контролювати успішність учнів. Учні, у свою чергу, могли взаємодіяти з викладачами, отримувати завдання та здавати їх у зручному форматі. Ці рішення сприяли систематизації навчального процесу та забезпеченню його прозорості [3].

Окремим напрямом використання інноваційних технологій стало впровадження інтерактивних елементів у навчання. Багато вчителів почали використовувати освітні платформи, такі як Kahoot, Quizlet та LearningApps, які дозволяють створювати інтерактивні завдання, вікторини та ігри. Такий підхід не лише підвищував зацікавленість учнів, але й сприяв кращому засвоєнню матеріалу, особливо у початковій та середній школі. Результати анкетування учнів показали, що 75% респондентів вважали інтерактивні завдання ефективним способом навчання [5].

Використання мобільних додатків для навчання стало ще одним важливим напрямом інновацій. Зокрема, додатки для вивчення мов (Duolingo, LinguaLeo), математики (Photomath) та інших предметів стали популярними серед учнів. Вони дозволяли самостійно опановувати матеріал у зручний час та у зручному форматі. Такий підхід був особливо корисним для дітей, які через обставини війни не могли відвідувати уроки в режимі реального часу [6].

Важливою інновацією стало використання віртуальної та доповненої реальності. Хоча ці технології ще не набули широкого поширення, деякі школи почали інтегрувати VR-курси у навчальний процес. Наприклад, у школах Києва впроваджувалися VR-симуляції для вивчення біології та географії, які дозволяли учням «подорожувати» до клітини чи досліджувати вулкани у тривимірному форматі. Це значно підвищувало зацікавленість учнів і забезпечувало інтерактивний досвід навчання [7].

Для підтримки учителів було організовано низку тренінгів і курсів підвищення кваліфікації, спрямованих на освоєння цифрових інструментів. Завдяки програмам, організованим за підтримки ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ, тисячі українських вчителів отримали доступ до сучасних методик роботи у цифровому середовищі. Основною метою цих ініціатив було забезпечення готовності педагогів до викликів дистанційного навчання та підвищення якості їхньої роботи [8].

Таким чином, впровадження інноваційних технологій стало необхідною складовою адаптації української освітньої системи до умов війни. Вони не лише дозволили зберегти доступ до навчання, але й відкрили нові можливості для покращення якості освіти у майбутньому. Водночас ці технології потребують подальшого вдосконалення та інтеграції, аби врахувати всі виклики, з якими стикається система освіти в Україні.

ВИСНОВКИ ДО III РОЗДІЛУ

У третьому розділі було досліджено ключові аспекти підтримки освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема через гуманітарну допомогу та впровадження інноваційних технологій. Проведений аналіз дозволив визначити значення цих заходів для збереження доступу до освіти, забезпечення психологічної стабільності учнів і вчителів, а також для адаптації освітньої системи до сучасних викликів.

Гуманітарна допомога стала важливим інструментом підтримки освітніх закладів, які зазнали руйнувань або перебувають у складних умовах. Надання матеріально-технічної допомоги у вигляді будівельних матеріалів, навчального обладнання та навчальних посібників сприяло швидкому відновленню навчальних процесів у постраждалих регіонах. Особливої уваги заслуговує організація мобільних класів, які дали можливість забезпечити навчання дітей у зонах активних бойових дій. Ці заходи не лише відновили доступ до освіти, але й допомогли зменшити рівень тривоги серед учнів і їхніх родин. Важливою частиною гуманітарної допомоги стали програми психологічної підтримки, які залучили фахівців для роботи з учнями та педагогами. Воно дозволило покращити емоційний стан учасників навчального процесу та сприяло їхній адаптації до нових умов.

Впровадження інноваційних технологій стало важливим етапом адаптації української освітньої системи до умов дистанційного навчання. Використання платформ для онлайн-уроків, інтерактивних інструментів, мобільних додатків та інших цифрових рішень забезпечило безперервність освітнього процесу навіть у найбільш кризових умовах. Такі платформи, як «Всеукраїнська школа онлайн», Google Classroom та Microsoft Teams, створили умови для систематичного навчання, яке охопило мільйони учнів. Особливу увагу було приділено інтерактивним методам навчання, які не

лише підтримували зацікавленість учнів, але й покращували засвоєння матеріалу.

Інновації також сприяли підвищенню кваліфікації педагогів. Через тренінги та курси, організовані міжнародними організаціями, вчителі змогли опанувати сучасні методи роботи у цифровому середовищі. Це дозволило підвищити якість викладання та забезпечити ефективну взаємодію з учнями.

Особливо важливим є те, що інноваційні технології забезпечили інклюзивність освіти, створивши можливості для навчання дітей з особливими потребами. Інтерактивні та адаптивні платформи стали інструментами, які гарантують рівний доступ до знань незалежно від фізичних чи соціальних обмежень.

Таким чином, у третьому розділі було підкреслено значення системної підтримки освіти в умовах воєнного стану через гуманітарну допомогу та використання інноваційних технологій. Заходи дозволили зберегти функціональність освітньої системи, забезпечити доступ до навчання для мільйонів учнів та створити основу для подальшого розвитку освіти в Україні. Попри позитивні результати, необхідність удосконалення цих ініціатив залишається актуальною, адже освітня система має бути готовою до викликів як теперішнього, так і майбутнього.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми було проведено комплексний аналіз особливостей освітнього процесу в умовах воєнного стану, враховуючи вплив сучасного військового конфлікту, національні та міжнародні підходи до організації освіти, а також запропоновані інноваційні стратегії для підтримки навчального процесу. Кваліфікаційна робота включала три основні розділи, кожен із яких детально розкриває специфіку обраної теми.

1. Було визначено сутність поняття «воєнний час» та його вплив на суспільство. Проаналізовано основні особливості освітнього процесу в контексті конфліктів, зокрема унікальні виклики, пов'язані з безпекою, адаптацією учнів і педагогів, а також організацією навчання в нестабільних умовах. Висвітлено перспективи вивчення впливу воєнного стану на освітню сферу, що дозволило сформулювати базу для подальшого аналізу. Були закладені основи для розуміння ключових аспектів, які впливають на навчання під час кризи, та визначено теоретичні рамки дослідження.
2. Досліджено вплив війни на освітню систему. Розкрито впроваджені зміни в організації навчального процесу, зокрема дистанційне навчання, мобільні класи та психологічну підтримку для учасників освітнього процесу. Проведено порівняння українських підходів із міжнародним досвідом організації освіти в умовах конфліктів. Особлива увага приділена використанню закордонних практик, таких як мобільні школи, інтерактивні програми та адаптація навчальних матеріалів до кризових умов. Виявлено, що українська система освіти продемонструвала високу адаптивність, попри масштабні виклики. Висвітлено результати проведеного дослідження щодо психологічного стану учнів і

педагогів, які перебувають під впливом війни, із зазначенням ключових проблем та рекомендацій.

3. Для вирішення проблем освітнього процесу в умовах воєнного стану необхідно зробити акцент на двох ключових аспектах: гуманітарній допомозі та впровадженні інноваційних технологій. Розглянуто різні форми підтримки освітніх закладів, включно з матеріальною допомогою, організацією мобільних класів і психологічною підтримкою. Детально описано використання цифрових платформ, таких як «Всеукраїнська школа онлайн», Zoom, Google Classroom, та вплив цих інструментів на безперервність освітнього процесу. Окрему увагу приділено використанню інтерактивних платформ, мобільних додатків і технологій доповненої реальності, які сприяли підвищенню якості навчання. Це свідчить, що впровадження сучасних технологій і системна підтримка є ефективними інструментами подолання кризових ситуацій в освіті.
4. Проведені дослідження дозволили всебічно проаналізувати проблеми та виклики, що стоять перед освітньою системою в умовах воєнного стану. Було розкрито як негативні наслідки, такі як погіршення психологічного стану учасників навчального процесу та зниження якості освіти, так і позитивні аспекти, зокрема впровадження інноваційних підходів і мобілізацію зусиль для підтримки навчання. Отримані результати можуть бути корисними для подальшого вдосконалення освітньої системи, зокрема через інтеграцію міжнародного досвіду, розвиток цифрових технологій та забезпечення психологічного благополуччя учасників навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 р. № 1115
2. Алексеєва С. В. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси //Український педагогічний журнал. – 2023. – Т. 1. – С. 59-65.
3. Артеменко А. Право на освіту та інші права дітей України в умовах війни // Collection «InterConf». – 2023 – №. 156. – С. 262-269.
4. Верголяс М., Верголяс О., Брантова О. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. –2023. – С. 522
5. Головка С. Г., Жук Ю. О., Науменко С. О. Особливості організації оцінювання результатів дистанційного навчання учнів в умовах воєнного стану // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2023. – Т. 5. – №. 97. – С. 35-54.
6. Головка Т. М. Особливості дистанційного навчання в умовах воєнного стану //Організаційний комітет. – С. 91.
7. Горбатюк О., Поліщук С. Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недоліки //Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. –2022. – С. 5-13.
8. Данилевський В., Чепурна Н. Особливості освітньої діяльності в умовах воєнного часу //Педагогічний вісник. – 2022. – №. 1-2. – С. 2-5.
9. Дистанційна освіта. URL: <http://vnz.org.ua/dystantsijna-osvita/pro>

10. Дюжикова Т., Бальоха А., Чепелюк А. Особливості організації освітнього процесу у ЗВО в умовах війни //Перспективи та інновації науки. – 2022. – №. 11 (16).
11. Єрмакова С. С., Іванова О. С., Буренко М. С. Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття //Академічні візії. –2023. –№. 16. –С. 49-51
12. Жила Г. Вища освіта в умовах війни: виклики, проблеми, перспективи для студентів та науковців // Молодь і ринок. –2023. –№2(210). С.141-145.
13. Жумбей М., Савчук Н., Філіпенко Л. Цифрова трансформація освіти в умовах російсько-української війни //Перспективи та інновації науки. –2022–№. 12 (17).
14. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
15. Захарін С. В. Нові виклики для української освіти під час війни //Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в ХХІ столітті. – 2023. – С. 10-12.
16. Захарін С. Освіта під час воєнного стану: виклики та сучасний стан //Актуальні питання у сучасній науці. – 2023. – №. 6 (12).
17. Зінченко Д. А. и др. Психологічний стан здобувачів вищої освіти під час воєнних дій в Україні. – Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 квіт. 2023 р.). –Чернігів, 2023. – С. 231-233,
18. Іваненко В. С. Інтеграція молоді в системі освіти держав ЄС в умовах військової агресії проти України. Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ломжа, Харків, 15 лют. 2023 р. Ломжа: MANS w Łomży, 2023. С. 80–82. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12946>

19. Іваненко В. С. Стресостійкість як вид психологічної особистості. Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості: тези доп. за результатами тематичного круглого столу, м. Миколаїв, 9 груд. 2022 р. Миколаїв: МНАУ, 2022. – С. 18–20. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12066>.

20. Кейлюк А. А. Функціонування системи освіти в умовах війни та глобальних викликів ХХІ ст. // Модернізація освітнього процесу в сучасних закладах освіти : збірник наукових праць / редкол. О. Я. Чебикін та ін. – Одеса : Університет Ушинського, 2023. –С. 59-64.

21. Коваленко, В. В., Мар'єнко, М. В., Сухіх, А. С. Використання цифрових технологій у процесі змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Київ. ІТЗН НАПН України, 2021: <https://lib.iitta.gov.ua/728506/1/>

22. Коломієць А. и др. Формування навичок емоційної стійкості учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій //Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. – 2023. – С. 79-85.

23. Кондрацька Л., Бужинська С., Міхалець І. Психологічні особливості управління освітнім процесом в умовах воєнного часу //Scientific Collection «InterConf». – 2023. – №. 170. – С. 65-68.

24. Коновалова В. А. Особливості навчання іноземної мови в умовах воєнного стану : дис. – ЖТЕФК Державного торговельно-економічного університету, 2024.

25. Кремень В. Г. и др. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді. 2023. – С. 48

26. Кузьмінська О.Г., Мазорчук М.С., Мокрієв М.В., Барна О.В. Прийняття синхронної й асинхронної освітньої комунікації до і під час пандемії COVID-19: емпіричне дослідження реалізації електронного

навчання у закладах вищої освіти України. Физикоматематическое образование. 2021. DOI: 10.31110/ 2413-1571-2021-030-4-010

27. Лазаренко В., Саніна Н. Психологічний стан студентів закладу вищої освіти під час війни //Матеріали конференцій МНЛ. – 2022. – №. 22 квітня 2022 р., м. Тернопіль. – С. 239-240.

28. М'ясковський М. Особливості діджіталізації в освітньому процесі вищого навчального закладу //Scientific Collection «InterConf». – 2024. – №. 187. – С. 98-106.

29. Мар'янюк Я. Г., Огреніч М. А. Особливості дистанційної освіти в умовах війни //Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. –2023. –№. 208. – С. 171-176.

30. Мельник М. Ю. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування //Вісник Національної академії педагогічних наук України. – 2022. – Т. 4. №. 1.

31. Модернізація освітнього процесу в сучасних закладах освіти : збірник наукових праць / редкол. О.Я.Чебикін та ін. Одеса: Університет Ушинського, 2023. – 264 с.

32. Музичук О. М. Проблеми управління системою вищої освіти в умовах воєнного часу: дис. – Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.).– Харків: ХНУВС, 2024.–С. 220-223.

33. Нікітіна О. П. Вплив війни на стан здоров'я і життєдіяльність здобувачів вищої освіти //Голова організаційного комітету. –2022. – С. 319.

34. Осадча К. П., Осадчий В. В. Аналіз досвіду змішаного навчання в іноземних закладах вищої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2021. – С. 410–420.

35. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / за загал. ред. С. Шкарлет. - Київ МОН України, 2022. – 358 с.

36. Островерх Г. Є. Українська освіта під час війни: криза та онлайн-освіта : дис. – Український державний університет залізничного транспорту, 2022.
37. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні //Науково-теоретичний альманах Грані. – 2023. – Т. 26. – №. 6. – С. 122-126.
38. Удалова О., Дзюбинська Х., Ревка Т. Організація освітнього процесу в умовах війни //Перспективи та інновації науки. – 2022. – №. 7 (12).
39. Хміль І. Ю. Педагогічні технології організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Інноваційна педагогіка. – 2023 – Вип.56. Том 2. – С. 155-158.
40. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. Київ : Освіта, 2018. – С. 90-98.
41. Чепеленко Х. В. Сучасна вища освіта в умовах війни //Матеріали Х Всеукраїнської науково-технічної конференції здобувачів вищої освіти за підсумками досліджень у 2022 р. Факультет економіки та бізнесу (6-10 лютого 2023 р., м. Мелітополь). Мелітополь: ТДАТУ, 2023. – 252 с.
42. Чикалова М., Юхно Н. Особливості освітнього процесу в умовах повномасштабних бойових дій //Український педагогічний журнал. – 2023. – №. 3. – С. 13-22.
43. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України //Економіка та суспільство. – 2022. – №. 39.
44. Шелевер О. В. Онлайн освіта: перспективи та проблеми В умовах військових конфліктів // Випуск 49, Т. 2. – С. 184-188.
45. Що таке Moodle. URL: <https://moodle.org/mod/page/view.php?id=8174>

ДОДАТКИ

Додаток А. Опитувальним для учнів

Питання	Можливі варіанти відповідей
Як часто ви відчуваєте стрес під час навчання в умовах воєнного стану?	Дуже часто; Час від часу; Рідко; Ніколи
Чи можете ви сконцентруватися на навчальних завданнях під час дистанційного навчання?	Так; Частково; Ні
Чи отримуєте ви достатню підтримку від вчителів під час навчання онлайн?	Так; Частково; Ні
Чи маєте ви доступ до стабільного інтернет-з'єднання для участі в онлайн-уроках?	Так, завжди; Інколи; Ні
Чи впливають технічні проблеми (недоступність інтернету, відсутність техніки) на ваше навчання?	Дуже сильно впливають; Помірно впливають; Не впливають
Як впливають регулярні повітряні тривоги на вашу здатність навчатися?	Дуже сильно впливають; Середньо впливають; Не впливають
Чи відчуваєте ви емоційне виснаження наприкінці навчального дня?	Так, щодня; Час від часу; Рідко; Ніколи
Чи допомагають інтерактивні завдання та ігри у покращенні вашої зацікавленості в навчанні?	Так, дуже допомагають; Частково допомагають; Ні, не допомагають
Чи відвідуєте ви уроки у сховищі? Якщо так, як це впливає на вашу здатність навчатися?	Так, негативно впливає; Так, позитивно впливає; Не відвідую уроки у сховищі; Уроки не проводяться у сховищі
Чи достатньо вам навчальних матеріалів для виконання завдань онлайн?	Так, завжди достатньо; Інколи недостатньо; Ні, не вистачає
Чи відчуваєте ви підтримку з боку батьків під час навчання вдома?	Так, завжди; Частково; Ні
Які заняття вам допомагають знижувати стрес (музика, спорт, ігри тощо)?	Вказати власний варіант

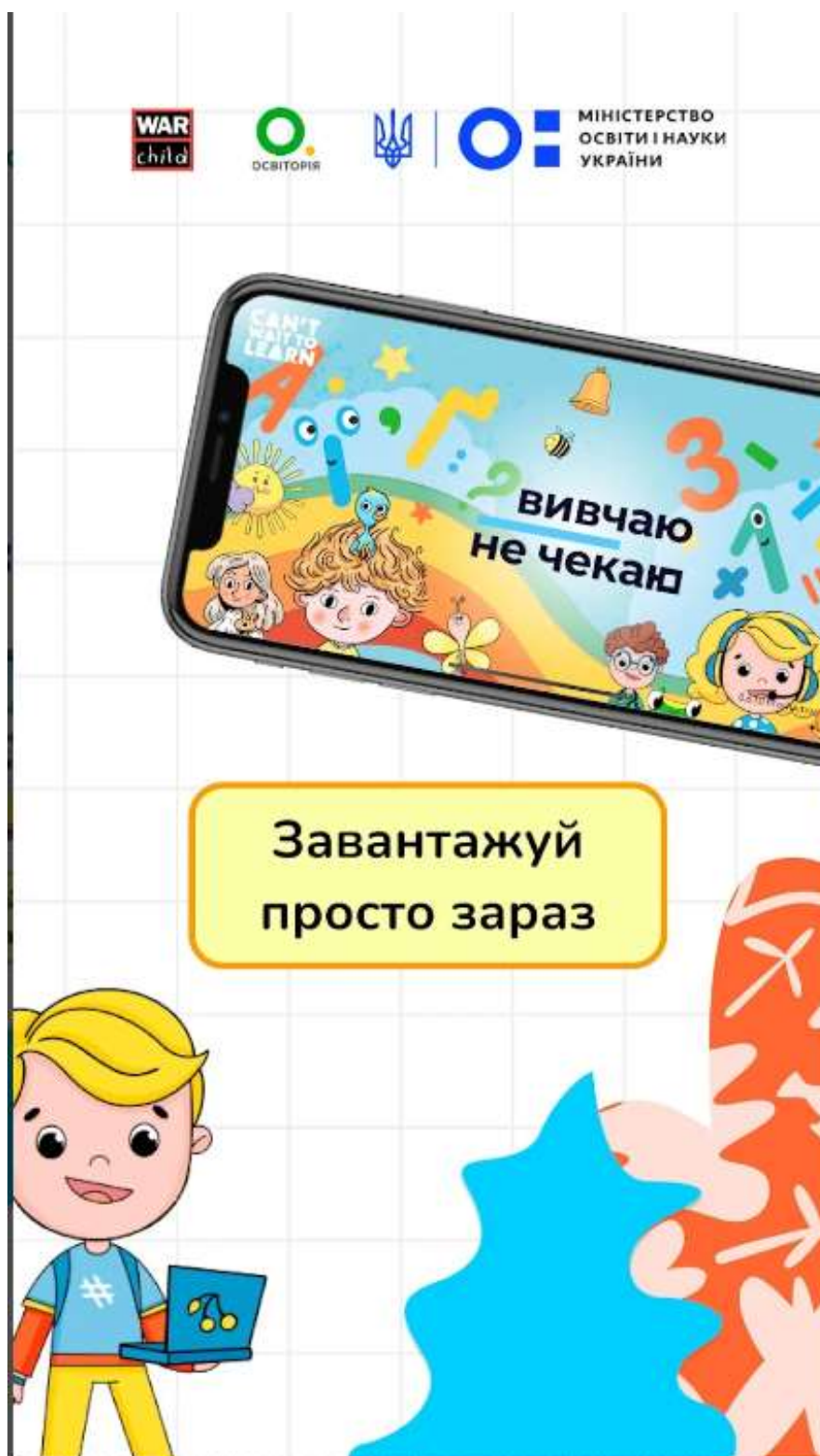
Питання	Можливі варіанти відповідей
Як часто ви берете участь в інтерактивних заняттях (тести, вікторини) під час уроків?	Дуже часто; Іноколи; Рідко; Ніколи
Чи відчуваєте ви зниження мотивації до навчання через воєнний стан?	Так, значне зниження; Помірне зниження; Ні, мотивація не знизилася
Чи спілкуєтеся ви з однокласниками поза уроками для виконання спільних завдань?	Так, регулярно; Іноколи; Ні

Додаток Б. Опитувальний для вчителів

Питання	Можливі варіанти відповідей
Як ви оцінюєте свій рівень стресу під час роботи в умовах воєнного стану?	Дуже високий; Високий; Середній; Низький
Чи відчуваєте ви емоційне виснаження після завершення робочого дня?	Так, кожного дня; Час від часу; Рідко; Ніколи
Які найбільші виклики ви зустрічаєте під час дистанційного навчання?	Відсутність технічного забезпечення; Низька активність учнів; Погане інтернет-з'єднання; Відсутність методичної підтримки
Чи забезпечені ви технічними засобами для організації онлайн-уроків?	Так, повністю; Частково; Ні
Як впливають регулярні повітряні тривоги на якість викладання?	Дуже сильно впливають; Середньо впливають; Не впливають
Чи достатньо вам підтримки з боку адміністрації школи для організації дистанційного навчання?	Так, достатньо; Частково достатньо; Ні, недостатньо
Які методи ви використовуєте для зниження стресу?	Спілкування з колегами; Професійна психологічна допомога; Самостійна релаксація; Не використовую жодних методів
Чи відчуваєте ви прогрес у роботі з інтерактивними освітніми платформами?	Так, прогрес помітний; Частково помітний; Ні, не помітний
Чи берете ви участь у тренінгах чи курсах підвищення кваліфікації з організації дистанційного навчання?	Так, регулярно; Інколи; Ні
Чи забезпечені ви доступом до методичних матеріалів для дистанційного навчання?	Так, повністю; Частково; Ні
Чи використовуєте ви інтерактивні інструменти (тести, вікторини, симуляції) під час онлайн-уроків?	Так, завжди; Інколи; Рідко; Ніколи
Як часто ви спілкуєтеся з учнями індивідуально для вирішення їхніх проблем?	Дуже часто; Час від часу; Рідко; Ніколи

Питання	Можливі варіанти відповідей
Як ви оцінюєте рівень готовності учнів до роботи у дистанційному форматі?	Дуже високий; Високий; Середній; Низький
Чи потребуєте ви додаткової психологічної підтримки під час роботи?	Так; Ні; Інколи
Який з існуючих форматів навчання ви вважаєте найефективнішим в умовах війни (очно, дистанційно, змішано)?	Очний; Дистанційний; Змішан

Додаток В. Мобільний додаток проекту «Всеукраїнська школа онлайн»

Додаток Г. Відновлення сховища в школі м. Київ за програмою «Безпечна школа»

